

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів

Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістр
за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

за темою:

Модернізація системи митного контролю в контексті забезпечення
економічної безпеки держави

Виконала: студентка групи МА24-1зм
Спеціальність 281 «Публічне управління
та адміністрування»
Хомич Т. О.

Перевірила: Критенко О. О.
к. держ. упр., доц., доцент кафедри
публічного управління та митного
адміністрування

Рецензент Інститут інноваційної освіти
Київського національного університету
будівництва і архітектури
доцент кафедри девелопменту та просторового
планування, доцент, кандидат наук з державного
управління Самойлова І. І.

Дніпро – 2026

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет / ННІ _____ управління _____
Кафедра _____ публічного управління та митного
адміністрування _____
Рівень вищої освіти _____ бакалавр _____
Спеціальність _____ 281 Публічне управління та
адміністрування _____
Освітня програма _____ Публічне управління та
адміністрування _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного
та митного

управління
адміністрування

_____ / Антонова О. В. /
„ _____ ” _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
здобувачу вищої освіти**

_____ Хомич Тетяна Олегівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Модернізація системи митного контролю в контексті
забезпечення економічної безпеки держави

керівник роботи _____ к.держ. упр. Критенко О. О. _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по УМСФ

від “24” листопада 2025 року № 977 кс

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 30.12.2025р. - 09.01. 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи Митний кодекс України; Закон України «Про Національну безпеку України»; Стратегія розвитку системи управління ризиками у сфері митної справи; Стратегія інтегрованого управління кордонами; міжнародні стандарти та рекомендації Всесвітньої митної організації (Київська конвенція, Стандарти безпеки SAFE). Дослідження українських і зарубіжних авторів з проблеми функціонування системи митного контролю. Статистичні дані та аналітичні матеріали (дані Державної митної служби щодо результативності контролю; інформація про впровадження системи управління ризиками; звіти про використання технічних засобів контролю (сканери, вагові комплекси, системи радіаційного контролю); показники роботи інформаційних систем (NCTS, «єдине вікно», автоматизовані модулі аналізу ризиків).

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки) Сутність митного контролю та його роль у забезпеченні економічної безпеки держави. Основні принципи та підходи до модернізації митних процедур.

Взаємозв'язок митного контролю та економічної безпеки в сучасних умовах. Аналіз нормативно-правового забезпечення митного регулювання та контролю. Міжнародний досвід здійснення митного контролю. Використання цифрових технологій та автоматизації в процесах митного контролю. Проблемні аспекти та потенційні ризики у сфері митного контролю. Шляхи підвищення ефективності митного контролю та захисту економічної безпеки

5. Перелік графічного матеріалу_ таблиці, діаграми, схеми, що ілюструють ключові аспекти дослідження

6. Дата видачі завдання 13.07.2025-19.07.2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи *	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Визначення теми кваліфікаційної роботи	24.01.25-	
	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	14.07.25-	
	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	до 10.11.25	
	Збір та обробка статистичних і звітних даних	до 10.11.25	
	Проведення розрахунків та аналізу	до 10.11.25	
	Написання вступу	до 10.11.25	
	Написання розділу 1	до 10.11.25	
	Написання розділу 2	до 10.11.25	
	Написання розділу 3	до 12.12.25	
	Підготовка висновків	до 20.12.25	
	Оформлення роботи	до 30.12.25	
	Подання на кафедру електронного варіанту роботи для перевірки на плагіат	до 30.12.25	
	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	до 16.01.26	
	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	до 09.01.25	

Здобувач освіти

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

* Зазначено орієнтовний перелік етапів, який коригується керівником роботи

АНОТАЦІЯ

Хомич Т. О. Модернізація системи митного контролю в контексті забезпечення економічної безпеки держави

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026.

Метою магістерської роботи є комплексне дослідження теоретичних, нормативних та практичних аспектів модернізації системи митного контролю в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

У роботі розкрито сутність митного контролю та його ключове значення для гарантування стабільності та стійкості національної економіки. Висвітлено основні принципи та сучасні підходи до реформування митних процедур, що відповідають потребам трансформаційних процесів в Україні. Проаналізовано взаємозв'язок митного контролю та економічної безпеки, окреслено його роль у мінімізації загроз і ризиків у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Особливу увагу приділено практичним аспектам удосконалення митного регулювання, включно з аналізом чинної нормативно-правової бази та можливостей її вдосконалення. Досліджено міжнародний досвід здійснення митного контролю, що дозволяє адаптувати кращі практики для підвищення ефективності національної системи. Значне місце відведено аналізу впровадження цифрових технологій, автоматизації та інноваційних рішень у митні процеси, що сприяє прозорості, швидкості та зниженню корупційних ризиків.

У роботі розглянуто актуальні виклики модернізації митної системи, зокрема проблемні аспекти організації контролю, потенційні ризики для економічної безпеки та зовнішньоекономічної діяльності. Запропоновано напрями вдосконалення, серед яких підвищення ефективності процедур контролю, інтеграція цифрових інструментів, розвиток кадрового потенціалу митних органів. Обґрунтовано роль підготовки, навчання та підвищення кваліфікації кадрів як одного з визначальних чинників успішної модернізації митного контролю та посилення захисту економічної безпеки України.

Ключові слова: митний контроль, економічна безпека, модернізація, цифровізація, митна політика, зовнішньоекономічна діяльність, автоматизація, кадровий потенціал.

SUMMARY

Khomych T. O. Modernization of the customs control system in the context of ensuring the economic security of the state

Qualification work for the degree of Master in specialty 281 "Public Management and Administration". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The purpose of the master's thesis is a comprehensive study of the theoretical, normative and practical aspects of the modernization of the customs control system in the context of ensuring the economic security of the state.

The work reveals the essence of customs control and its key importance for guaranteeing the stability and resilience of the national economy. The main principles and modern approaches to reforming customs procedures that meet the needs of transformation processes in Ukraine are highlighted. The relationship between customs control and economic security is analyzed, its role in minimizing threats and risks in the field of foreign economic activity is outlined.

Special attention is paid to practical aspects of improving customs regulation, including an analysis of the current regulatory framework and opportunities for its improvement. The international experience of customs control is studied, which allows adapting best practices to increase the efficiency of the national system. A significant place is devoted to the analysis of the implementation of digital technologies, automation and innovative solutions in customs processes, which contributes to transparency, speed and reduction of corruption risks.

The paper considers the current challenges of modernization of the customs system, in particular, problematic aspects of the organization of control, potential risks for economic security and foreign economic activity. Areas of improvement are proposed, including increasing the efficiency of control procedures, integration of digital tools, development of the human resource potential of customs authorities. The role of training, education and advanced training of personnel as one of the determining factors of successful modernization of customs control and strengthening the protection of economic security of Ukraine is substantiated.

Keywords: customs control, economic security, modernization, digitalization, customs policy, foreign economic activity, automation, human resource potential.

Список публікацій здобувача:

Хомич Т.О. Цифровізація митної системи України: інноваційні інструменти та тенденції розвитку: Економіко-правові, управлінсько-технологічні та соціально-психологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд: Матер. міжнар. науково-практ. конф.. (УМСФ. 14 листопада 2025 р). Дніпро, 2025.(Додаток А)

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ	10
1.1. Сутність митного контролю та його роль у забезпеченні економічної безпеки держави	10
1.2. Основні принципи та підходи до модернізації митних процедур	17
1.3. Взаємозв'язок митного контролю та економічної безпеки в сучасних умовах	23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ МИТНОГО КОНТРОЛЮ	29
2.1. Аналіз нормативно-правового забезпечення митного регулювання та контролю	29
2.2. Міжнародний досвід здійснення митного контролю	39
2.3. Використання цифрових технологій та автоматизації в процесах митного контролю	45
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ	51
3.1. Проблемні аспекти та потенційні ризики у сфері митного контролю	51
3.2. Шляхи підвищення ефективності митного контролю та захисту економічної безпеки	57
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації економічних процесів та інтеграції України у світову економіку питання модернізації системи митного контролю набуває особливої актуальності. Ефективність функціонування митних органів безпосередньо впливає на економічну безпеку держави, розвиток зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) та забезпечення фінансової стабільності державного бюджету. З огляду на зростаючі ризики нелегальної торгівлі, контрабанди, відмивання коштів та порушень митного законодавства, державі необхідно впроваджувати сучасні механізми контролю, що поєднують технологічні інновації, нормативно-правову регламентацію та високий рівень професійної підготовки персоналу.

Особливу значущість проблема модернізації митного контролю набуває в умовах воєнного стану, коли на органи митної служби покладається підвищена відповідальність за стабільність економічних процесів, контроль за надходженням митних платежів, координацію взаємодії з іншими органами влади та захист інтересів національної економіки. Війна створює нові виклики, серед яких кадровий дефіцит, обмежені ресурси, підвищене навантаження на працівників митних органів, а також потреба у швидкій адаптації процедур до умов надзвичайної економічної ситуації. Водночас ці виклики стимулюють необхідність впровадження інноваційних підходів до митного контролю, автоматизації процесів та оптимізації взаємодії з суб'єктами ЗЕД.

Системна трансформація митних органів України, зумовлена євроінтеграційними процесами та міжнародними зобов'язаннями, вимагає модернізації процедур контролю, підвищення рівня прозорості та ефективності, а також гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Модернізація митного контролю розглядається не лише як процес впровадження нових технологій, але й як інструмент зміцнення економічної безпеки, підвищення конкурентоспроможності країни та забезпечення стабільності фінансових потоків.

Актуальність дослідження також обумовлена необхідністю інтеграції цифрових рішень, таких як електронне декларування, автоматизація процедур митного оформлення, використання систем аналізу ризиків і блокчейн-технологій для підвищення прозорості та безпеки митних процесів. Важливим аспектом модернізації є підготовка кваліфікованих кадрів, підвищення професійної компетентності працівників митних органів та впровадження механізмів безперервного навчання і розвитку.

Метою магістерської роботи є дослідження та аналіз теоретичних і практичних засад модернізації системи митного контролю в Україні та оцінка її впливу на забезпечення економічної безпеки держави. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- ~ проаналізувати сутність та основні функції митного контролю в контексті забезпечення економічної безпеки;
- ~ дослідити теоретичні моделі та сучасні підходи до модернізації митних процедур;
- ~ вивчити нормативно-правове забезпечення митного регулювання та контролю в Україні;
- ~ оцінити міжнародний досвід реалізації ефективного митного контролю;
- ~ проаналізувати застосування цифрових технологій та автоматизації у процесах митного контролю;
- ~ визначити проблемні аспекти та ризики, що виникають у сфері митного контролю;
- ~ розкрити роль професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників митних органів у процесі модернізації;
- ~ запропонувати шляхи підвищення ефективності митного контролю та зміцнення економічної безпеки держави.

Об'єктом дослідження є процеси функціонування та модернізації системи митного контролю в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти модернізації митного контролю з урахуванням викликів, що постають перед економічною безпекою держави.

Методи дослідження включають загальнонаукові підходи (аналіз, синтез, класифікація, порівняльний та системний аналіз) та спеціальні методи, зокрема вивчення нормативно-правової бази, аналіз статистичних даних, оцінку міжнародного досвіду, а також узагальнення практичних кейсів впровадження інноваційних технологій у митних процедурах.

Апробація матеріалів дипломної роботи відбулася під час проведення міжнародної науково-практичної конференції «Економіко-правові, управлінсько-технологічні та соціально-психологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд», яка відбулася в Університеті митної справи та фінансів 14 листопада 2025 року.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі модернізації митного контролю, інтеграції інноваційних технологій та кадрових аспектів у контексті забезпечення економічної безпеки України. Запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення процедур митного контролю, підвищення ефективності взаємодії з суб'єктами ЗЕД та оптимізації управління ризиками.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для вдосконалення митної політики, розробки програм професійного навчання працівників митних органів, підвищення прозорості та ефективності контролю, а також впровадження сучасних технологічних рішень у митних процесах.

Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (дев'ять підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 63 сторінки. Список використаних джерел містить 58 найменувань. У роботі вміщено 7 таблиць та додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

1.1 Сутність митного контролю та його роль у забезпеченні економічної безпеки держави

Глибинні трансформації у світовому політико-економічному просторі зумовлюють потребу у формуванні нових підходів до гарантування економічної безпеки національної економіки в умовах зростання як внутрішніх, так і зовнішніх загроз. Це питання набуває особливої значущості для внутрішньоекономічної системи, яка перебуває під постійним впливом негативних чинників. Тому важливим завданням є створення та впровадження ефективних механізмів, спрямованих на нейтралізацію, зменшення впливу та усунення явищ і факторів, що формують ризики для економічної безпеки держави [12].

Без чітко сформованих концептуальних засад і дієвих механізмів державного управління у сфері економічних відносин, орієнтованих на попередження загроз та мінімізацію їх наслідків, неможливо забезпечити стабільне функціонування економіки та її подальший розвиток. У таких умовах особливої ваги набуває питання захисту національних інтересів держави у сфері економічної безпеки.

Сучасні дослідження проблем безпеки охоплюють широке коло науковців різних галузей: економістів, політологів, соціологів, військових та фахівців із вивчення складних систем, у тому числі соціальних. Це зумовлює потребу інтеграції знань і застосування міждисциплінарного підходу до аналізу безпекових викликів. Як зазначають Г. Козаченко та Л. Шульженко, поняття «безпека» є фундаментальною категорією, яка відображає ключові

взаємозв'язки та умови існування й діяльності в реальності, а також слугує багатогранним відображенням знань про забезпечення захищеності [50].

У більш загальному вимірі безпека охоплює два основні напрями: безпеку життєдіяльності, що вивчає закономірності виникнення небезпек, їх вплив на людину та шляхи збереження життя і здоров'я, а також безпеку середовища, яка передбачає розробку та застосування методів створення безпечних умов для діяльності людини.

Поняття «національна безпека» застосовується для характеристики стану базових сфер суспільного життя в межах країни, де реалізуються ключові інтереси держави: економічні, політичні, гуманітарні, військові, культурні, екологічні, інформаційні тощо. Національна і державна безпека збігаються тоді, коли держава виступає інструментом реалізації національних інтересів, включаючи економічні. Відтак, сфера державної безпеки охоплює діяльність органів влади у ключових сферах суспільного розвитку, спрямовану на реалізацію національних інтересів [21].

В Україні підтвердженням актуальності цих проблем стало переосмислення на державному рівні спектра існуючих загроз та усвідомлення необхідності перегляду моделі забезпечення національної безпеки. Це призвело до прийняття нової Стратегії національної безпеки України, затвердженої рішенням РНБОУ від 6 травня 2015 року. В документі наголошується, що зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі вимагають створення оновленої системи національної безпеки, здатної своєчасно ідентифікувати нові виклики та формувати адекватну державну політику їх подолання.

Митний контроль у сучасних умовах виступає важливим інструментом державного регулювання зовнішньоекономічних відносин. Його сутність полягає у здійсненні комплексу заходів, що забезпечують дотримання вимог митного та податкового законодавства, запобігають незаконному переміщенню товарів і транспортних засобів через митний кордон, а також сприяють підтриманню економічної безпеки держави. Узагальнене

визначення змісту, функцій і завдань митного контролю представлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Сутність митного контролю та його роль у забезпеченні економічної безпеки держави

Аспект	Зміст	Джерело
Сутність митного контролю	Комплекс заходів, спрямованих на перевірку законності переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Він охоплює митні процедури, пов'язані з контролем документів, оглядом вантажів, перевіркою відповідності законодавству.	Білуха, Микитенко (2013) [7]; Годованець (2016) [16]
Мета митного контролю	Забезпечення дотримання митного та податкового законодавства, запобігання контрабанді, ухиленню від сплати податків і зборів.	Бережнюк, Пашко, Войцешук (2013) [1]; Гавловська, Осадчук, Рудніченко (2011) [14]
Зв'язок з економічною безпекою	Митний контроль виступає інструментом протидії економічним загрозам, сприяє захисту внутрішнього ринку, формуванню доходів бюджету та підтримці конкурентоспроможності економіки.	Бобрижна (2012) [8]; Волошин (2014) [13]
Функції у забезпеченні економічної безпеки	- Фінансова (забезпечення надходжень до бюджету); - Правоохоронна (боротьба з контрабандою і митними правопорушеннями); - Регулятивна (контроль за дотриманням правил ЗЕД).	Білуха, Микитенко (2014) [6]; Булана (2012) [9]
Міжнародний аспект	Використання зарубіжного досвіду управління митними ризиками, впровадження європейських стандартів і цифрових технологій для підвищення ефективності контролю.	Батченко, Ковальова (2015) [3]; Войцешук (2016) [12]
Вплив на державну політику	Митний контроль є складовою державного управління у сфері економіки та безпеки, визначає стратегічні напрями зміцнення національних інтересів.	Гарашук (2012) [15]; Бережнюк (2009) [5]

Джерело: складено автором [3,5,7,16,12,13,14].

Особливу роль у реалізації митної політики відіграють органи Державної митної служби України (далі – ДМСУ). Вони виконують комплекс завдань, що охоплюють як фінансово-економічну, так і правоохоронну та регулятивну функції. Це стосується адміністрування митних надходжень, запровадження заходів тарифного і нетарифного регулювання, здійснення

контролю за дотриманням правил переміщення товарів і валютних цінностей, управління ризиками, боротьби з контрабандою та захисту прав інтелектуальної власності. Узагальнені напрями їхньої діяльності наведено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Основні функції органів Державної митної служби України у сфері митної справи та забезпечення митної безпеки

Функція	Зміст / Деталізація
Адміністрування бюджетних надходжень	Забезпечення надходжень у вигляді податкових та митних платежів.
Створення сприятливих умов для торгівлі	Полегшення зовнішньої торгівлі, сприяння транзиту, збільшення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України.
Тарифне та нетарифне регулювання	Застосування передбачених законом заходів регулювання ЗЕД.
Контроль дотримання законодавчих норм	Перевірка виконання умов здійснення ЗЕД та заборон/обмежень щодо переміщення товарів через митний кордон.
Управління ризиками	Аналіз і використання ризик-менеджменту для визначення форм і обсягів митного контролю.
Недопущення переміщення заборонених товарів	Здійснення заходів проти ввезення товарів, на які встановлені заборони чи обмеження, а також тих, що не відповідають вимогам якості та безпеки.
Виконання митних формальностей	Проведення митного контролю документів та товарів, у т.ч. з використанням електронних декларацій і технічних засобів контролю.
Контроль переміщення валютних цінностей	Забезпечення дотримання правил перетину митного кордону валютними цінностями.
Забезпечення сплати митних платежів	Контроль правильності обчислення, своєчасності та повноти митних платежів, застосування заходів примусового стягнення у випадку порушень.
Боротьба з контрабандою	Запобігання незаконному переміщенню товарів, протидія митним правопорушенням.
Застосування законодавства	Правильне застосування норм митного права, недопущення його порушення та невиконання вимог законодавства.
Захист прав інтелектуальної власності	Протидія незаконному переміщенню товарів, що порушують права інтелектуальної власності.
Ведення УКТ ЗЕД	Формування та ведення української класифікації товарів ЗЕД.

Джерело: складено автором [14].

Таким чином, митний контроль є не лише важливою складовою державного управління, а й вагомим інструментом забезпечення економічної та національної безпеки. Він поєднує адміністративні, контрольні та

правоохоронні заходи, що у комплексі сприяють формуванню стабільної економічної системи, захисту внутрішнього ринку та зміцненню позицій держави на міжнародній арені [11].

У законодавстві України, зокрема в Митному кодексі, поняття «митний контроль» розглядається як сукупність спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення виконання і дотримання норм митного права, інших законів, підзаконних актів у сфері державної митної справи, а також міжнародних договорів, які є складовою правової системи України. Проте в науковій літературі єдиного підходу до визначення цього терміна не існує. Різні автори підкреслюють окремі його аспекти та пропонують власні трактування.

Узагальнення існуючих поглядів дає підстави розуміти митний контроль у кількох вимірах:

~ як елемент системи державного управління, що має комплексний і багатофункціональний характер. Його головна мета – не допустити незаконне переміщення через митний кордон осіб, товарів чи транспортних засобів, запобігти порушенням у сфері митної справи та гарантувати національну і митну безпеку;

~ як організовану систему заходів, закріплених у законодавстві, що реалізуються митними органами. Такі заходи покликані гарантувати сплату податків і митних платежів, дотримання порядку переміщення товарів, захист інтересів держави та громадян, виявлення і попередження протиправної діяльності;

~ як практичний інструмент виконання завдань митних органів, що включає реалізацію комплексу дій, спрямованих на контроль та забезпечення належного дотримання правових норм;

~ як специфічний вид професійної діяльності митних підрозділів, що полягає у виконанні покладених на них функцій відповідно до чинного законодавства та міжнародних зобов'язань держави.

З огляду на сучасні виклики у сфері безпеки митний контроль доцільно розглядати і в ширшому розумінні – як поєднання інституційних,

організаційно-правових і координаційних механізмів. Вони використовуються уповноваженими органами для виявлення, прогнозування, запобігання й нейтралізації ризиків і загроз, а також для забезпечення економічної стабільності держави та захисту законних інтересів учасників ЗЕД [4].

Практична реалізація митного контролю відбувається через низку дій, що виконуються посадовими особами митних органів. До них належать:

- ~ перевірка документів та інформації, які подаються під час перетину митного кордону;

- ~ здійснення огляду та переогляду товарів, транспортних засобів комерційного призначення, ручної поклажі та багажу, а також особистого огляду громадян;

- ~ ведення обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються через кордон;

- ~ проведення усних опитувань громадян та посадових осіб підприємств;

- ~ інспектування територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, магазинів безмитної торгівлі, вільних митних зон та інших місць, де перебувають товари під контролем;

- ~ перевірка систем обліку товарів, які знаходяться під митним контролем;

- ~ здійснення документальних перевірок щодо дотримання вимог законодавства у сфері митної справи, правильності й своєчасності нарахування митних платежів;

- ~ взаємодія з іншими державними органами та компетентними органами іноземних країн для підтвердження достовірності поданих документів [2].

Види митного контролю можуть класифікуватися за різними критеріями:

- ~ за митним режимом – імпорт, експорт, транзит, тимчасове ввезення чи вивезення;

- ~ за напрямом переміщення товарів – ввезення, вивезення або переміщення в межах території держави;
- ~ за митним статусом – товари вітчизняного або іноземного походження;
- ~ за характеристиками об'єктів – контроль багажу, ручної поклажі, валюти, енергоносіїв тощо;
- ~ за видом транспорту – автомобільний, залізничний, морський, річковий, авіаційний;
- ~ за формою співпраці з іншими країнами – односторонній, двосторонній чи спільний контроль;
- ~ за частотою переміщення – разовий або багаторазовий контроль;
- ~ за місцем проведення – у зоні митного контролю чи у тимчасовій контрольній зоні;
- ~ за предметом – контроль товарів або транспортних засобів;
- ~ за формою – документальний чи фактичний контроль;
- ~ за правовим режимом – звичайний або спрощений контроль [6].

Аналізуючи механізм митної безпеки, необхідно акцентувати увагу на завданнях і пріоритетах діяльності ДМСУ. З огляду на зростання обсягів світової торгівлі, активізацію міжнародних економічних зв'язків, а також складну внутрішньополітичну й економічну ситуацію, митні органи стикаються з новими викликами. Це зумовлює необхідність посилення їхньої роботи в напрямі протидії ризикам, впровадження сучасних ризик-орієнтованих стратегій та вдосконалення механізмів контролю.

1.2 Основні принципи та підходи до модернізації митних процедур

Використання у практиці митної справи різних термінів, таких як «митні правила», «митні процедури», «митні адміністративні процедури», а також нечітке розмежування між цими правовими категоріями створює значні труднощі для правозастосування. Проблема ускладнюється тим, що зміни у

національному законодавстві часто не узгоджуються з міжнародними договорами та угодами, внаслідок чого поняття «митна процедура» у внутрішньодержавному праві не завжди збігається зі світовою практикою [13].

Одними з ключових понять публічно-правового характеру в митній сфері є «процедура» та «митна процедура». Вони визначають якість митного законодавства, ефективність роботи митних органів, а також рівень захисту прав та інтересів як держави, так і громадян чи суб'єктів господарювання. Водночас у наукових дослідженнях досить довго бракувало уваги до з'ясування сутності та змісту таких категорій, як «митна процедура», «адміністративна процедура» чи «митне оформлення». Це обумовлює необхідність більш глибокого вивчення зазначених понять, а також їхнього місця у механізмі правового регулювання [23].

У національній практиці проблема визначення терміна «митне оформлення» набула особливої актуальності після імплементації положень Кіотської конвенції. Під час перекладу та адаптації її норм відбулося часткове змішування понять «форма» і «операція», що призвело до подвійного трактування у вітчизняному митному праві. Згідно з чинним законодавством, митні процедури розуміють як комплекс дій, що здійснюються учасниками ЗЕД та митними органами для забезпечення виконання вимог у сфері митної справи. Водночас чіткий зв'язок між митними процедурами та митними операціями ще не має належного наукового і практичного обґрунтування.

Аналізуючи зміст терміна «митна процедура», можна виокремити кілька його основних характеристик. По-перше, митна процедура є юридичним обов'язком, який мають виконувати всі учасники митних правовідносин. По-друге, вона виступає процесуальною формою реалізації норм матеріального права, забезпечуючи дотримання встановлених законодавством правил. По-третє, митна процедура має двосторонній характер, оскільки передбачає взаємодію між органами державної влади та громадянами чи юридичними особами [31].

Митне оформлення, яке є складовою митної процедури, охоплює низку послідовних дій: подання декларації на товари, їх перевірку та контроль, нарахування і сплату митних платежів. Кожна із цих дій має юридичне значення, адже підтверджує законність переміщення товарів і транспортних засобів через кордон. У зв'язку з цим важливим стає регулювання взаємовідносин між державними органами та учасниками ЗЕД на рівні законодавства.

Митні процедури відіграють ключову роль у міжнародній торгівлі. Вони виступають необхідною умовою для легального переміщення товарів і транспортних засобів між державами, забезпечують правильність нарахування митних платежів, визначають правовий статус товарів та транспортних засобів, а також реалізують заходи тарифного й нетарифного регулювання. Саме завдяки цьому митні процедури стають фундаментальним інструментом досягнення головної мети митної справи — зміцнення економічної та національної безпеки, захисту внутрішнього ринку та інтеграції держави у світову економічну систему [28].

Одним із ключових критеріїв, за яким виділяють окремі галузі права, є наявність кодифікованого акта, що безпосередньо регулює суспільні відносини та об'єднує комплекс норм, пов'язаних із певною сферою діяльності. У випадку митної справи таку роль виконує Митний кодекс України, який є базовим нормативно-правовим актом. З моменту проголошення незалежності України у 1991 році і до остаточної редакції 2012 року кодифіковані закони у сфері митної політики мали переважно загальний та інформаційний характер. Натомість чинний Кодекс закріплює широкий спектр правових норм і категорій, які визначають основні принципи функціонування митної системи та забезпечують ефективність її застосування.

Згідно з положеннями національного законодавства митне оформлення розглядається як одна з форм митного контролю. Його проведення є обов'язковою умовою для підтвердження дотримання правил митної справи, що встановлені законодавством. У Митному кодексі України закріплено, що

усі товари та транспортні засоби комерційного призначення, які перетинають митний кордон держави, підлягають контролю. У практиці застосовується кілька його різновидів:

- ~ попередній документальний контроль, який здійснюється у пунктах пропуску;
- ~ контроль під час митного оформлення товарів і транспортних засобів;
- ~ постаудитний контроль, що відбувається вже після завершення митного оформлення [45].

Здійснення митних процедур неминуче пов'язане з обмеженням певних прав і свобод громадян чи суб'єктів господарювання. Саме тому надзвичайно важливою є наявність адекватної правової бази, яка забезпечує баланс між інтересами держави та учасників ЗЕД. Нормативно-правові акти у цій сфері визначають статус ДМСУ, її функції, завдання, а також порядок здійснення митного контролю й адміністрування.

Ефективність діяльності митних органів значною мірою залежить від чіткої регламентації правових процедур та їхньої логічної послідовності. Це не лише підвищує рівень правопорядку у сфері митних відносин, а й створює умови для прозорості та передбачуваності дій державних органів. Від посадових осіб митниці вимагається неухильне дотримання правил і процедур, що регламентують порядок переміщення громадян, вантажів, транспортних засобів і особистих речей через митний кордон.

Згідно з Таблицею 1.3, модернізація митних процедур ґрунтується на низці ключових підходів і принципів, таких як ризикоорієнтований контроль, автоматизація процесів, інтеграція з іншими органами, прозорість, стандартизація та впровадження електронних сервісів.

Таблиця 1.3

Основні підходи до модернізації митних процедур

Принцип / підхід	Суть та характеристика	Методи реалізації
Принцип	Зосередження контролю на	Використання

ризикоорієнтованого підходу	вантажах, операціях та суб'єктах з високим рівнем ризику, мінімізація перевірок безпечних партій	аналітичних систем, баз даних, профілів ризику
Принцип автоматизації процесів	Використання ІТ-технологій для обробки митної документації та процедур	Електронне декларування, автоматичні сканери, цифрові підписи
Принцип інтеграції та взаємодії	Співпраця митниці з іншими державними органами та бізнесом для обміну даними	Електронний обмін інформацією між митницею, податковою та прикордонною службою
Принцип прозорості та відкритості	Забезпечення доступності інформації про правила, тарифи та процедури	Публікація нормативних актів онлайн, інструкції для бізнесу
Принцип стандартизації та уніфікації	Використання єдиних процедур, форм та стандартів для всіх митних операцій	Єдині деклараційні форми, міжнародні стандарти ISO та WCO
Підхід електронного декларування	Повне оформлення митних документів в електронній формі	Е-декларації, цифрові печатки, електронні сервіси
Підхід «Single Window»	Централізована подача всіх необхідних документів для імпорту/експорту	Один електронний портал для подання документів
Підхід модернізації фізичного контролю	Використання сучасних технологій для перевірки вантажів	Рентген-сканери, детектори, безпілотні системи
Підхід підвищення кваліфікації персоналу	Навчання митників новим методам контролю та ІТ-технологіям	Курси, тренінги, сертифікація
Принцип економічної орієнтації	Баланс між контролем та сприянням ЗЕД	Оптимізація митних платежів, спрощені процедури для надійних суб'єктів

Джерело: складено автором [15].

Конституція України закріплює основоположні принципи зовнішніх відносин та митної політики держави, встановлюючи, що вони регулюються виключно законами. Вона також створює правові гарантії для захисту прав громадян, включно з правом на оскарження дій чи рішень органів державної влади, у тому числі митних органів. Це виключає можливість свавільних дій адміністративних структур, адже кожне їхнє рішення повинно бути правомірним і здатним витримати судовий контроль [34].

Особливістю митного права є те, що у цій сфері вагоме значення мають міжнародні договори. У випадку колізії між національним законодавством та

міжнародними нормами перевага надається останнім. Це пояснюється специфікою митної діяльності, яка є складовою міжнародної торгівлі та тісно пов'язана з глобальними правовими стандартами.

Відповідно до статті 336 Митного кодексу України однією з форм митного контролю є проведення документальних перевірок підприємств – учасників ЗЕД. Такі перевірки спрямовані на з'ясування дотримання вимог митного законодавства, зокрема правильності, повноти та своєчасності нарахування і сплати митних платежів. У практиці вони відомі як митний постаудит [35].

Основним завданням цих перевірок є підтвердження достовірності даних, зазначених у митних деклараціях, а також перевірка законності ввезення чи вивезення товарів. Перевірці підлягають:

- ~ правильність визначення бази оподаткування та нарахування митних платежів;
- ~ законність надання податкових пільг та звільнень;
- ~ правильність класифікації товарів за УКТ ЗЕД;
- ~ відповідність фактичного використання товарів заявленим цілям переміщення;
- ~ достовірність фінансової та бухгалтерської документації підприємств у порівнянні з митними деклараціями;
- ~ законність переміщення товарів через митний кордон, у тому числі у вільних митних зонах.

Такі перевірки здійснюються працівниками уповноважених підрозділів органів доходів і зборів із дотриманням строків давності, визначених Податковим кодексом України.

В Україні вже формується система митного постаудиту, яка поступово вдосконалюється. Прийнято низку нормативних актів, що регламентують порядок організації перевірок, їх проведення та оформлення результатів. Важливим орієнтиром у цьому напрямку стали рекомендації Всесвітньої митної організації, яка наголошує на необхідності використання аналізу

ризиків для ефективного розподілу ресурсів митних органів і розвитку партнерських відносин із бізнесом.

Перехід від традиційного прикордонного контролю до системи постмитних перевірок є тривалим процесом, оскільки потребує нових процедур, адаптації бізнесу та підготовки кадрів. Водночас митний постаудит не слід розглядати як окрему практику — він має бути частиною загальної системи спрощення митних процедур і сприяти перенесенню основного контролю з кордону на етап після випуску товарів [36].

Переваги митного постаудиту:

- ~ оперативне виявлення та оцінка ризиків;
- ~ спрощення торговельних процедур завдяки зменшенню контролю на кордоні;
- ~ стимулювання добровільної відповідності та самооцінки з боку бізнесу;
- ~ ефективніше використання ресурсів митних органів;
- ~ можливість виявлення суб'єктів, що здійснюють сумнівну діяльність;
- ~ створення підґрунтя для надання статусу уповноваженого економічного оператора.

Окремої уваги заслуговує питання митної вартості товарів. Суперечки з цього приводу часто призводять до судових процесів і затримок під час митного оформлення. Тому пропонується змістити акцент контролю на етап після випуску товарів. Це дозволяє:

- ~ спростити та уніфікувати міжнародну торгівлю відповідно до Кіотської конвенції;
- ~ зміцнити презумпцію добросовісності декларанта, поклавши обов'язок доказування на митні органи;
- ~ скоротити час митного оформлення та кількість документів;
- ~ надати митним органам більше часу для перевірки правильності визначення митної вартості;

- ~ забезпечити право декларанта на захист заявленої вартості;
- ~ уніфікувати механізми нарахування податкових зобов'язань [46].

У цьому процесі ключову роль відіграє ДМСУ, яка має забезпечити ефективний обмін інформацією з митними та податковими адміністраціями інших держав у рамках міжнародних угод про співробітництво.

1.3 Взаємозв'язок митного контролю та економічної безпеки в сучасних умовах

Забезпечення високого рівня економічної безпеки держави сприяє покращенню умов життя громадян через збільшення фінансування соціальної сфери та зростання рівня заробітної плати, що безпосередньо впливає на добробут населення. Крім того, стабільний економічний розвиток створює сприятливі умови для розвитку бізнесу, підприємництва, залучення інвестицій та реалізації інноваційних проєктів.

Держава з міцною економічною безпекою здатна ефективніше протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, таким як фінансові кризи, економічні санкції чи падіння виробництва. Вона також має змогу зміцнювати свою незалежність і приймати рішення виключно в національних інтересах без зовнішнього тиску.

Згідно зі ст. 17 Конституції України, «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [8]. Це підкреслює, що економічна безпека держави є невід'ємною складовою національної безпеки і прирівнюється до забезпечення територіальної цілісності та суверенітету країни.

Таким чином, економічна безпека визначається як стан національної економіки, що забезпечує її стійкість до загроз і збереження суверенітету. За словами О. М. Правдивця, це цілеспрямована діяльність державних органів,

спрямована на стабільне функціонування економіки, соціально-економічний розвиток та добробут громадян [11, с. 42]. Водночас В. Ф. Піхоцький підкреслює, що сучасну економічну безпеку можна розглядати як складову національної безпеки, яка забезпечує безперервне та ефективне відтворення, розподіл і споживання благ у інтересах держави, суспільства та окремих громадян [10, с. 193].

Отже, економічна безпека відображає здатність національної економіки протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам та забезпечувати достатній рівень добробуту для більшості населення. Її досягнення можливе через створення безпечного та стабільного середовища для функціонування всіх складових економічної системи держави.

Кожен із елементів економічної безпеки держави взаємопов'язаний, і дисбаланс у будь-якій з її складових може негативно позначитися на загальному стані системи. Тому ефективне управління всіма компонентами є критично важливим, адже лише їхнє узгоджене функціонування формує надійну систему захисту економічних інтересів держави. Це забезпечує здатність оперативно реагувати на кризи, підтримувати конкурентоспроможність на міжнародному ринку та гарантувати добробут населення.

У структурі економічної безпеки митна безпека займає важливе місце, хоча її не виділено окремо. Вона безпосередньо пов'язана зі стабільністю ЗЕД та забезпечує ефективне функціонування міжнародної торгівлі, руху капіталу та ресурсів. Механізми митної безпеки спрямовані на запобігання порушенням митних правил під час здійснення зовнішньоекономічних операцій та на підтримку ефективності цих процесів [56, с. 339-352].

Основні функції митної безпеки включають захист внутрішнього ринку, регулювання імпорту та експорту товарів, боротьбу з контрабандою та запобігання незаконному переміщенню товарів і фінансових ресурсів через державний кордон. Це створює передумови для прозорості і надійності зовнішньоекономічних відносин.

Крім того, митна безпека має значний вплив на фінансову стабільність держави. Контроль за правильністю нарахування та сплати митних платежів забезпечує реалізацію фінансової безпеки та підтримує стійкість державних фінансів, що дозволяє виконувати економічні та соціальні функції держави. Відповідно до ч. 2 ст. 6 Митного кодексу України, митна безпека визначається як стан захищеності митних інтересів держави, реалізація яких досягається через здійснення митної діяльності.

Сьогодні в Україні відсутнє чітке законодавче визначення митних інтересів та їхнього переліку, що ускладнює однозначне розуміння поняття «митна безпека» та знижує ефективність заходів щодо її забезпечення [56, с. 339-352]. Тим не менш, митну безпеку доцільно розглядати як стан захищеності державних митних інтересів. До основних митних інтересів держави можна віднести:

- ~ дотримання правил та процедур переміщення товарів через митний кордон;
- ~ регулювання структури експорту та імпорту та захист внутрішнього ринку через тарифні та нетарифні механізми;
- ~ забезпечення повноти надходжень та сплати митних платежів;
- ~ контроль за обігом товарів, що можуть становити загрозу життю та здоров'ю населення (фітосанітарний контроль);
- ~ запобігання та протидію контрабанді.

Чітке визначення об'єкта митної безпеки дозволяє розробляти ефективні заходи для реалізації митної політики та забезпечення захисту державних інтересів. Ефективність митної безпеки оцінюється за такими показниками, як повнота сплати митних платежів та виявлення порушень митних правил. Основними втратами держави через неналежне виконання митних функцій є економічна контрабанда та недостовірне декларування, що слугує ключовим індикатором митної безпеки. Для оцінки рівня митної безпеки також застосовується показник фіскальної ефективності митної справи, який визначається як різниця між фактично отриманими платежами та сумою, що

мала б бути стягнута при повному оподаткуванні. Чим менша різниця, тим вищий рівень митної безпеки. Проте ці індикатори не завжди повністю відображають інтереси держави [1].

У періоди воєнного стану митна безпека набуває особливої значущості, оскільки стає не лише інструментом економічної стабільності, а й важливим елементом національної безпеки. Митні органи несуть підвищену відповідальність за контроль переміщення товарів, техніки, зброї та гуманітарної допомоги через кордон, одночасно забезпечуючи швидке та безперешкодне проходження критично важливих вантажів та запобігання ввезенню заборонених або небезпечних матеріалів. Для цього необхідна сучасна технічна оснащеність, вдосконалення автоматизованих систем управління ризиками, посилення боротьби з корупцією та підвищення відповідальності посадових осіб у періоди воєнного стану.

В умовах воєнного часу митні служби повинні діяти максимально адаптивно та ефективно, поєднуючи контроль за товарами з прискореним оформленням гуманітарної допомоги, підтримкою військово-промислового комплексу, швидким реагуванням на зміни в економічному середовищі та виконанням звичних функцій у сфері ЗЕД. Митні органи відіграють ключову роль у забезпеченні митної безпеки держави, реалізуючи її через контрольні процедури, митне оформлення, регулювання та підтримку порядку при перетині кордону. Від ефективності їхньої роботи залежить захист економічних інтересів держави та національна безпека [2].

Функції митних органів у забезпеченні митної безпеки охоплюють широкий спектр заходів: контроль за дотриманням законодавства під час імпорту та експорту, протидію контрабанді, запобігання економічним порушенням та забезпечення своєчасної сплати митних платежів, що сприяє стабільності державного бюджету та прозорості зовнішньоекономічних операцій.

У 2023 році аналітично-пошукова діяльність митних органів з виявлення порушень митного законодавства та заходи в умовах воєнного стану

зафіксували 11 935 порушень митних правил на суму близько 8,9 млрд грн (зростання порівняно з 2022 роком на 7 % у кількісному вимірі та утричі вартісно). Також було виявлено 834 випадки незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (збільшення на 38,5 %), а 343 факти переміщення зброї, боєприпасів та вибухових речовин через кордон збільшилися на 11 % [4, 5].

Щодо адміністрування митних платежів, ефективна діяльність митних органів у 2022 році принесла додатково 6,3 млрд грн. Незважаючи на зниження ЗЕД на початку повномасштабного вторгнення, до державного бюджету було перераховано 300,8 млрд грн. У 2023 році додаткові надходження склали 9,3 млрд грн, а загальна сума митних платежів до бюджету досягла 459,7 млрд грн, що становить 94,4 % планового показника [4, 5], що свідчить про достатній рівень роботи митних органів.

Водночас існують можливості для подальшого вдосконалення процесів. Серед пріоритетних напрямів – впровадження сучасних інформаційних технологій, посилення співпраці з митними службами інших держав, підвищення відповідальності працівників за посадові злочини та впровадження фінансових стимулів для заохочення сумлінного виконання обов'язків. Як зазначає Г. Коломієць, інтеграція європейських стандартів митного контролю сприяє підвищенню рівня митної безпеки, знижує ризики контрабанди, покращує ефективність операцій та сприяє інтеграції України в європейський економічний простір [6]. Співпраця з міжнародними організаціями є важливим фактором забезпечення митної безпеки, особливо в умовах глобалізаційних процесів.

Дослідження акцентує на важливості митної безпеки як ключового елемента економічної стабільності та захисту національних інтересів держави. Ефективна система митного контролю підвищує стійкість економіки до загроз, сприяє прозорості зовнішньої торгівлі й запобігає порушенням у фінансовій сфері. Митні органи відіграють провідну роль у забезпеченні безпеки, здійснюючи контроль, регулювання торгівлі та протидію контрабанді, що

особливо важливо в умовах воєнного стану. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення нормативної бази, методів оцінки рівня митної безпеки та розвиток міжнародної співпраці.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

2.1 Аналіз нормативно-правового забезпечення митного регулювання та контролю

Стан розвитку інституційного забезпечення митного контролю безпосередньо залежить від організаційної структури та ефективності правового поля, яке регламентує здійснення відповідних процедур. Основою системи митної справи є митниця, яка виступає ключовим елементом взаємодії держави та бізнесу, забезпечуючи виконання митних процедур і дотримання законодавчих вимог. Прозорість, швидкість і ефективність митних операцій є критичними показниками, що враховуються в багатьох міжнародних методиках оцінювання держав та входять до глобальних рейтингів Doing Business та інших інституцій, що вимірюють інвестиційний клімат країн. Високі позиції в цих рейтингах сигналізують про сприятливість економічного середовища для бізнесу та іноземних інвесторів, тоді як низькі – відображають бар'єри для торгівлі та ризику інвестування [12].

Аналітики відзначають, що навіть підвищення країни на одну позицію в рейтингу може сприяти залученню приблизно 600 мільйонів доларів інвестицій. Водночас, погіршення позицій призводить до суттєвих репутаційних втрат, зменшення інтересу з боку інвесторів та відтоку фінансових ресурсів з держави. За останні роки Україна досягла певного прогресу у реформуванні митної системи, однак все ще існують суттєві проблеми, що потребують негайного вирішення. Зокрема, нагальною є потреба у реорганізації митної системи та удосконаленні окремих процедур, особливо тих, що пов'язані з митним контролем, зокрема впровадженням сучасних методів митного аудиту та ризикоорієнтованих підходів.

Нині Україна відчуває значне відставання за ключовими показниками, такими як «Час на імпорт» і «Вартість імпорту», порівняно з іншими країнами. Це підкреслює необхідність модернізації механізмів митного контролю, що є невід'ємною складовою ефективного державного управління. Покращення цих показників передбачає зменшення часу оформлення вантажів та зниження витрат на митні процедури. До основних заходів, які можуть сприяти цьому, належать: впровадження електронних технологій та систем автоматизації, використання механізму «єдиного вікна», удосконалення систем управління ризиками, а також розвиток електронного декларування [17].

Ефективне функціонування митного контролю неможливе без чітко організованого адміністративно-управлінського апарату та прозорого, збалансованого нормативно-правового забезпечення. У міжнародній практиці регулювання ЗЕД здійснюється на двох рівнях: міжнародному та національному. На міжнародному рівні митне регулювання визначається положеннями міжнародних договорів, конвенцій та меморандумів, а також рекомендаціями таких організацій, як Всесвітня митна організація (ВМО), СОТ, Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк. Національний рівень представлений законами, указами та постановами, що формують правове поле митного контролю в Україні.

Важливо зазначити, що міжнародні правові норми, які регламентують митні процедури, мають пряме застосування в національній системі. Закон України «Про міжнародні договори України» визначає міжнародний договір як укладений у письмовій формі документ між державою та іншим суб'єктом міжнародного права, що регулюється міжнародним правом, незалежно від його форми та найменування. Таким чином, комплекс міжнародних угод, ратифікованих Україною, формує правову основу організації митного контролю та забезпечує відповідність національних процедур загальноприйнятим міжнародним стандартам [21].

Для подальшого розвитку митної системи в Україні необхідним є системний підхід, що поєднує модернізацію організаційної структури,

удосконалення нормативно-правового забезпечення та впровадження сучасних технологій контролю, що дозволить підвищити ефективність митних процедур, скоротити час і вартість оформлення вантажів та покращити інвестиційний клімат у країні.

Як показано в Таблиці 2.1, нормативно-правове забезпечення митного регулювання базується на низці міжнародних документів, що спрямовані на гармонізацію процедур, спрощення торгівлі та підвищення безпеки. Зокрема, це конвенції та угоди, які визначають правила тимчасового ввезення, єдину систему кодування товарів, а також впроваджують стандарти взаємодії між митними органами та бізнесом.

Таблиця 2.1

Нормативно-правове забезпечення митного регулювання

Назва міжнародного документа	Основна мета та призначення
Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киото, 18.05.1973 р.)	Сприяє розвитку міжнародної торгівлі та підвищує ефективність митного контролю шляхом стандартизації процедур, застосування методів оцінювання ризиків та митного аудиту
Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів (14.06.1983 р.)	Уніфікує кодування товарів на міжнародному рівні, спрощує митне оформлення та контроль вантажів
Конвенція про тимчасове ввезення (26.06.1990 р.)	Регулює тимчасове ввезення товарів, що використовуються для економічних, культурних, гуманітарних, соціальних або туристичних цілей, через спрощення та гармонізацію процедур
Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі ВМО (23.06.2005 р.)	Впроваджує принципи безпечної торгівлі, модернізує взаємодію митних адміністрацій та бізнесу, забезпечує новий підхід до контролю та управління ризиками
Рекомендації ВМО з постмитного аудиту (ПМА, 27-28.05.2008 р.)	Підвищують ефективність контролю після митного очищення товарів, базуються на принципах аудиту та аналізі ризиків
Всесвітня поштова конвенція (12.08.2008 р.)	Забезпечує реалізацію концепції єдиної поштової території та універсальної поштової служби; ст. 18 регламентує митний огляд поштових відправлень
Угода про асоціацію між Україною та ЄС (27.05.2014 р.)	Передбачає взаємну адміністративну допомогу у сфері митних питань та гармонізацію процедур відповідно до європейських стандартів (ст. 80)

Джерело: складено автором [6-12].

Більш детально варто розглянути нормативно-правові акти, що регулюють митний контроль в Україні на національному рівні. Таке

регулювання є другим рівнем після міжнародного, і воно охоплює внутрішнє законодавство, яке формує основу діяльності митних органів та забезпечує виконання митних процедур. Для більшої структурованості доцільно поділити ці акти на три основні групи. По-перше, це загальнодержавні законодавчі документи, до яких належать закони, ухвалені Верховною Радою України, укази Президента, що визначають ключові засади державної політики у сфері ЗЕД. По-друге, існують правові акти виконавчої влади загальнодержавного рівня, що регулюють оперативні питання функціонування митних органів, наприклад, постанови Кабінету Міністрів України та рішення Національного банку України. По-третє, спеціалізовані відомчі нормативні акти, що визначають методологію роботи конкретних підрозділів митних служб, включають накази, інструкції, розпорядження, методичні рекомендації та листи відомчих органів.

Загалом в Україні діє близько тисячі нормативно-правових документів різного рівня, які впливають на порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Проте ядром цієї системи залишаються кілька ключових законів загальнодержавного рівня, що визначають основні принципи митної політики. До таких нормативних актів належать:

~ Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (16.04.1991 № 959-XI) – основоположний документ, що регламентує права та обов'язки суб'єктів ЗЕД, визначає порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій та створює правові підстави для розвитку економіки [43].

~ Митний кодекс України (13.03.2012 № 4495-VI) – встановлює загальні правила ведення митної справи, регламентує порядок митного контролю, визначає правові, організаційні та кадрові засади функціонування митної служби, а також забезпечує економічну та митну безпеку держави.

~ Податковий кодекс України (02.12.2010 № 2755-VI) – окреслює порядок адміністрування податків і зборів, права та обов'язки платників податків, функції податкових органів та регламентує взаємодію бізнесу та держави в сфері оподаткування.

Закон України «Про митний тариф України» (19.09.2013 № 584) – визначає тарифи та ставки митних зборів, порядок їх застосування та контроль за дотриманням тарифної політики.

Хоча ці документи закладають фундаментальні принципи здійснення митного контролю, вони мають низку недоліків, що потребують удосконалення. Зокрема, виникають суперечності між різними законами, відсутність окремих нормативних положень щодо сучасних форм митного контролю та електронного декларування. Для їх вирішення необхідно оновлення Закону № 959 та узгодження положень з останніми змінами в адміністративно-управлінській структурі держави.

Так, внесені зміни до Податкового кодексу (Закон № 1797) дозволили впорядкувати механізм контрольних дій щодо платників податків: перевірки на обласному рівні здійснюються центральними підрозділами, районні інспекції виконують лише сервісні функції; рішення про планові чи позапланові перевірки можуть прийматися не тільки керівником органу, але й його заступником або уповноваженою особою; обов'язкове оприлюднення плану-графіка перевірок на офіційному веб-сайті ДПС; уточнено порядок дій контролюючих органів у випадку недопуску до перевірки та підстави для проведення зустрічних звірок [34].

Попри ці зміни, нормативно-правове регулювання митного контролю в Україні досі має ряд проблем. Зокрема, Міністерство фінансів не затвердило окремі акти, необхідні для підтвердження прав на звільнення від митних платежів, не визначено форми заяви для отримання сертифіката уповноваженого економічного оператора та анкети для оцінки заявника. Також зберігаються колізії між нормами Податкового та Митного кодексів щодо порядку проведення митних процедур, а реорганізація органів ДМС у 2019 році лише частково сприяла вирішенню цих проблем.

Отже, сучасна система нормативно-правового забезпечення митного контролю в Україні потребує комплексного удосконалення, включаючи гармонізацію законодавчих актів, модернізацію процедур контролю та

впровадження електронних технологій для підвищення ефективності та прозорості митних операцій.

З прийняттям нової редакції Митного кодексу України було здійснено гармонізацію національного митного законодавства з нормами міжнародного права в сфері митного регулювання. Вперше у вітчизняному митному праві у кодифікаційному законі з'явилося чітке визначення терміну «митне оформлення». Це стало важливим кроком, оскільки раніше в наукових та адміністративно-правових джерелах активно дискутувалося про співвідношення понять «митні правила», «митні процедури», «митна система» та «митні операції». У межах даної роботи особливу увагу приділено аналізу поняття «митна процедура» у контексті міжнародних договорів та угод, оскільки від його тлумачення залежить ефективність застосування митних механізмів.

Зміст розділу про митне оформлення передбачає, що всі учасники процесу – декларанти, уповноважені особи та працівники митних органів – виконують низку комплексних дій, необхідних для законного переміщення товарів через державний кордон. До основних етапів належать: підготовка та огляд товарів, відбір зразків, подання та реєстрація товарних декларацій, перевірка достовірності зазначених у документах даних. Наступним кроком є безпосередній огляд товарів митними органами, який дозволяє встановити відповідність кількості, якості, походження та вартості вантажу даним, зазначеним у декларації. Якщо порушень не виявлено та надані всі необхідні документи – наприклад, імпорتنі чи експортні ліцензії – товари випускаються для подальшого використання. Одночасно здійснюється нарахування та сплата митних зборів і податків, а також реєстрація всіх дозвільних документів, що супроводжують конкретну операцію [40].

Міжнародний митний глосарій, виданий Всесвітньою митною організацією, визначає митне оформлення як комплекс заходів, які виконуються учасниками ЗЕД та митними службами для забезпечення дотримання митного законодавства. У цьому визначенні підкреслюється, що

крім стандартних митних процедур можуть враховуватися додаткові операції, пов'язані з фітосанітарними, ветеринарними, імміграційними, валютними та ліцензійними нормами. Таким чином, поняття «митне оформлення» охоплює широкий спектр дій, включаючи митний контроль, оподаткування товарів та дотримання різних стандартів безпеки.

В Україні на митну адміністрацію покладається виконання значної частини цих заходів, що обумовлює важливість чіткої регламентації процедур. З метою спрощення контролю та створення сприятливих умов для міжнародної торгівлі Рада Міністрів України ухвалила положення про попередній документальний контроль товарів у пунктах пропуску через державний кордон. Ці заходи передбачають проведення фітосанітарного, ветеринарного, екологічного контролю, перевірку культурних цінностей та попередню оцінку документів.

Включення таких процедур до митних операцій є обґрунтованим, оскільки підвищує безпеку товарів і спрощує міжнародну торгівлю. Нормативне наповнення Митного кодексу термінами та визначеннями сприяє формуванню митного права як самостійної галузі права в Україні з комплексним характером. Водночас окремі проблеми у практичній діяльності митних органів виникають не стільки через недоліки законодавства, скільки через недосконалість механізмів його виконання та суб'єктивний чинник, який залежить від кваліфікації та професійного рівня окремих посадових осіб.

Таким чином, нова редакція Митного кодексу створює підґрунтя для ефективного управління митними процедурами, підвищує прозорість і передбачуваність процесів переміщення товарів, а також сприяє інтеграції української митної системи до міжнародних стандартів, що є ключовим чинником розвитку ЗЕД та зміцнення економічної безпеки країни.

Митне регулювання для суб'єктів ЗЕД є комплексним і вимагає значних зусиль. Ефективність і якість виконання митних процедур при перевірці документів на відповідність вимогам національного законодавства значною мірою визначається тим, наскільки чітко та системно закріплені ці правила у

нормативних актах. Законодавство України гармонізоване з міжнародними стандартами та нормами, включно з положеннями Митного кодексу ЄС і рекомендаціями Всесвітньої митної організації щодо тлумачення ключових понять, таких як «митна процедура» та «митне оформлення».

Під терміном «митне оформлення» розуміють узгоджений комплекс дій, які виконуються як національними, так і іноземними учасниками ЗЕД для законного переміщення товарів через митний кордон. Ці дії охоплюють як документальні, так і фактичні заходи контролю та взаємодію з митними органами для забезпечення відповідності товарів законодавчим вимогам.

У рамках даного дослідження пропонується не лише уніфікувати визначення ключових термінів у вітчизняному законодавстві, а й вдосконалити регулювання взаємодії між державними органами та приватним сектором. Це включає встановлення прозорих механізмів прав та обов'язків, що сприяє збалансованості відносин між державними і приватними суб'єктами у сфері митного регулювання. Такий підхід забезпечує формування єдиної нормативної моделі здійснення митної діяльності, де державні органи, бізнес та інші уповноважені особи діють у рамках спільної системи, спрямованої на ефективне управління митними процедурами та спрощення міжнародної торгівлі.

Щодо відповідальності за порушення митних правил, законодавство передбачає, що притягнення до адміністративної відповідальності можливе лише щодо громадян, які досягли 16-річного віку, а у випадку порушень компаніями — щодо їхніх посадових осіб. Наслідки порушень можуть включати попередження, штрафи, конфіскацію товарів та транспортних засобів, що брали участь у порушенні, а також спеціальних транспортних засобів, обладнаних для приховування вантажу.

Митний кодекс України та інші нормативні акти наділяють фінансові органи повноваженнями здійснювати митне оформлення товарів та транспортних засобів. При цьому законодавство визначає не лише права, а й обов'язки громадян, декларантів, перевізників, експедиторів та інших

уповноважених осіб, встановлюючи чіткі межі відповідальності за порушення митного законодавства. Крім адміністративної, передбачено також кримінальну та дисциплінарну відповідальність працівників фінансових і митних установ у разі недотримання процедур.

Таким чином, система митного контролю в Україні ґрунтується на комплексному підході, що поєднує законодавче регулювання, стандарти міжнародного права та внутрішні механізми контролю. Такий підхід забезпечує прозорість, передбачуваність і законність у процесі митного оформлення, сприяє розвитку ЗЕД та зміцненню економічної безпеки країни.

Держава повинна забезпечувати належні організаційні та правові умови для здійснення митного контролю, що є ключовим елементом захисту національних інтересів та підтримки економічної стабільності. Митна політика спрямована на захист економічних, соціальних та безпекових інтересів країни, що реалізується через ефективне управління митними процедурами, включно з митним контролем і митним оформленням. Від ефективності роботи митних органів, своєчасності їхніх дій та компетентності залежить результативність виконання цих процедур, а отже й рівень економічної безпеки держави.

Сьогодні у світовій практиці визнається, що підвищити ефективність митного контролю можна шляхом впровадження чітких правил та процедур взаємодії між митними органами та іншими державними установами, що здійснюють контроль під час переміщення товарів через кордон. Це стосується всіх учасників ЗЕД, включаючи уповноважених економічних операторів (УЕО) та інших суб'єктів, діяльність яких пов'язана з ЗЕД.

Згідно з чинним законодавством України, митний контроль за переміщенням товарів через кордон здійснюється за принципом «єдиного вікна», що передбачає інтеграцію даних із єдиної державної інформаційно-телекомунікаційної системи, до якої підключена ДМСУ. Перетин кордону громадянами, транспортними засобами та вантажами регламентується типовими технологічними схемами, затвердженими постановою Кабінету

Міністрів України. Ці схеми враховують положення Митного кодексу України, законів «Про державний кордон України» та «Про Державну прикордонну службу України» й визначають послідовність прикордонного, митного та інших видів контролю.

Митний контроль у комерційній сфері покладається на центральні органи виконавчої влади, які відповідають за формування та реалізацію податкової та митної політики. Всі товари та транспортні засоби комерційного призначення підлягають перевірці під час перетину кордону. Водночас Україна, як підписант Кіотської конвенції, впроваджує спрощені митні процедури та мінімум формальностей, необхідних для забезпечення законності у сфері ЗЕД.

Принципи та порядок митного контролю визначаються Митним кодексом України. Обсяги та глибина контрольних заходів визначаються системою управління ризиками. Якщо аналіз ризиків не виявляє загроз, митне оформлення товарів і транспортних засобів може здійснюватися без огляду або з мінімальним оглядом.

В Україні також існують проблеми, пов'язані з валютним контролем, який здійснюється спільно службами НБУ та підрозділами митного нагляду ДМС. Наявні нормативні прогалини та низький рівень інформаційної взаємодії між підрозділами ДМС і іншими учасниками митного контролю знижують ефективність процедур та результативність пост-аудиту. Для усунення цих проблем необхідно створити систему інформаційного забезпечення, яка гарантує цілісність, своєчасність та достовірність даних.

Основна мета митного контролю – забезпечення дотримання митного законодавства, контроль за переміщенням товарів та транспортних засобів, захист економічних інтересів України, а також запобігання контрабанді, поширенню заборонених предметів і небезпечних речовин. Механізми митної безпеки повинні мінімізувати вплив внутрішніх і зовнішніх загроз через ефективну взаємодію всіх суб'єктів безпеки та суворе дотримання законодавчих норм.

При розробці системи митної безпеки України слід враховувати міжнародний досвід провідних держав, проте адаптуючи його до національних інтересів. Особливу увагу необхідно приділити організаційним аспектам: прогнозуванню ефективної структури митних органів, їхніх взаємозв'язків та функцій, спираючись на кращі світові практики та специфіку української системи забезпечення митної безпеки.

2.2 Міжнародний досвід здійснення митного контролю

Митний контроль є одним із головних завдань, що стоять перед митними органами будь-якої держави. Економічна та фіскальна безпека країни значною мірою визначається ефективністю митного контролю, оскільки на цьому етапі здійснюється не лише перевірка всіх документів на вантажі, але й встановлюються кількісні та якісні характеристики товарів, що перетинають митний кордон України. Сучасні процедури митного контролю ґрунтуються на широкому застосуванні інформаційних технологій. Світові тенденції розвитку задають нові завдання для спрощення митних процедур у сфері експорту та імпорту, що реалізується через створення електронних інформаційних систем, які сумісні з аналогічними системами інших держав, доступні, безпечні та централізовано контрольовані. Використання ІТ дозволяє підвищити ефективність роботи митних органів, зекономити час і ресурси, а також збільшити доходи. Тому провідні митні служби багатьох країн активно переходять на електронні технології. Зокрема, країни ЄС впровадили концепцію «Електронна митниця» (e-Customs), що передбачає безпаперове середовище для діяльності митниці та учасників ЗЕД [45].

Сучасна державна митна політика, спрямована на спрощення процедур при міжнародних товаропотоках, передбачає принцип вибіркової контролю. Це означає, що немає потреби перевіряти всі товари повністю; контроль здійснюється вибірково, на основі аналізу ризиків автоматизованими

системами шляхом перевірки електронних копій митних декларацій. Такий підхід відповідає положенням Кіотської конвенції та дозволяє забезпечити ефективність митного контролю при одночасному спрощенні процедур для бізнесу [15].

У контексті зростання міжнародної торгівлі митні органи багатьох країн стикаються з необхідністю балансувати між дієвістю контролю та швидкістю обробки вантажів, а також зобов'язані оперативно реагувати на потенційні загрози. Євроінтеграційні процеси в Україні вимагають модернізації національної системи митного контролю, її цифровізації, спрощення та гармонізації з міжнародними стандартами.

На прикладі Литви можна зазначити, що робота митних органів здійснюється відповідно до Стратегії розвитку литовської митниці на певний період (2016–2020 рр.). Місія литовської митниці полягає у забезпеченні законної, безпечної та безперебійної міжнародної торгівлі. Основні цілі включають захист суспільства, ринку, навколишнього середовища та фінансових інтересів Литви та ЄС, реалізацію митної політики ЄС, сприяння партнерській торгівлі. Литовська митниця орієнтована на такі цінності, як повага до громадян і держави, професіоналізм і партнерство, а стратегічні завдання включають оптимізацію митних процедур та боротьбу з незаконною торгівлею й загрозами національній та міжнародній безпеці [45 с. 25-27].

У межах ЄС литовська митниця забезпечує чесну та прозору торгівлю, охорону внутрішнього ринку, безпеку ланцюгів постачання та взаємодіє з іншими державними органами для запобігання шахрайству, організованим злочинності, незаконному переміщенню наркотиків та терористичним загрозам шляхом аналізу інформації та моніторингу ризиків. Також вона захищає населення та довкілля від небезпечних товарів.

Митно-прикордонна служба США (U.S. Customs & Border Protection), що входить до складу Міністерства внутрішньої безпеки США, об'єднує 21 спеціалізоване відомство. Її функції включають правоохоронну діяльність (боротьба з тероризмом та незаконною міграцією), захист економіки, довкілля

і здоров'я громадян, збереження культурної спадщини, охорону кордону, а також сприяння законній зовнішній торгівлі та туризму.

У Франції митний контроль здійснюється за ступеневою системою: формальний рівень передбачає перевірку достовірності оформлення всіх документів, а фундаментальний рівень – вибіркового аудиту відповідності товарів заявленим документам, перевірку обґрунтованості пільг і податкових привілеїв [24].

Формальний митний контроль може здійснюватися як спеціалізованими аудиторсько-аналітичними підрозділами шляхом поглибленого документального аналізу без виїзду на підприємство, так і митними аудиторами безпосередньо на місці. До переваг такої організації контролю належать прискорення митного оформлення вантажів, підвищення ймовірності виявлення порушень митного законодавства та контрабанди завдяки перевірці правильності обсягу і призначення товарів, зазначених у декларації. Водночас впровадження французької моделі митного контролю вимагає високого рівня інформаційно-аналітичного забезпечення та наявності кваліфікованих фахівців у сфері митного аудиту.

Митний пост-аудит є ефективною формою контролю, яка дозволяє використовувати різні аналітичні методи та поєднувати кілька типів контролю для досягнення кращих результатів. У розвинених країнах пост-аудит забезпечує понад 30% усіх митних платежів.

У Болгарії митні органи мають право після випуску товарів перевіряти достовірність даних митної декларації та документів про імпортно-експортні операції. Контроль проводиться регіональними митними службами як виїзно, так і без виїзду на підприємство, і охоплює товари, бухгалтерські книги, торговельну та облікову документацію. Основним нормативним документом є «Керівництво для здійснення митного пост-аудиту», яке визначає мету, ключові етапи та систему аналізу ризиків.

У Японії функціонує Департамент пост-аудиту, розслідувань і розвідки, який займається оцінкою цінності вантажів і страхування імпортованих товарів,

розслідуванням порушень митних правил, аналізом митно-фінансових порушень, а також співпрацює з іноземними митницями та готує статистичні дані з зовнішньої торгівлі.

У Ірландії контрольно-перевірочні функції виконує Відомство доходів. Основний акцент робиться на контролі та профілактиці порушень, підвищенні обізнаності суб'єктів ЗЕД та забезпеченні прозорості декларування. Митно-податковий аудит здійснюється у формі неаудиторського втручання: опитування, запити, перевірка касових реєстраторів, моніторинг інформації від державних та приватних структур, аналіз веб-сайтів підприємств. Значну роль відіграє електронний аудит, що базується на аналізі електронних копій документів і даних з інформаційних систем.

Митний пост-аудит дозволяє виявляти схеми ухилення від сплати податків і митних платежів, визначати ризикові категорії для перевірок та покращувати адміністрування митних платежів. В Україні впровадження системи пост-аудиту допоможе прискорити оформлення і випуск товарів у вільний обіг, зменшити втрати державного бюджету та захистити внутрішній ринок від недобросовісної конкуренції при імпорті.

В умовах активної євроінтеграції стратегічні пріоритети державної митної політики України безпосередньо пов'язані з підвищенням ефективності митного контролю та оптимізацією процедур оформлення товарів. Це досягається шляхом спрощення митних процедур, впровадження сучасних інформаційних технологій, розширення партнерства між митними органами та бізнесом, а також подальшого розвитку електронної системи «e-Customs» і впровадження концепції Смарт-митниці.

Аналізуючи таблицю “Міжнародний досвід митного контролю” (додток Б), можна зробити висновок, що сучасні системи митного адміністрування у провідних країнах світу характеризуються високим рівнем цифровізації, ризикоорієнтованими підходами та автоматизацією процедур контролю.

Порівняльний аналіз показує, що майже всі держави застосовують документальний контроль, фізичний огляд та ризико-орієнтовану систему перевірок, однак ступінь технологічного забезпечення і швидкість оформлення суттєво різняться. У розвинених країнах (США, ЄС, Японія, Канада, Австралія, Сінгапур) митне оформлення здійснюється з використанням інтегрованих цифрових систем, які об'єднують бази даних, аналітичні інструменти та автоматизовані механізми ухвалення рішень.

Найвищий рівень цифрової інтеграції демонструють США (ACE), ЄС (NCTS), Японія (NACCS), Китай (E-Port), Сінгапур (TradeNet). Ці системи дозволяють автоматично аналізувати ризики, перевіряти документи, проводити сканування контейнерів і навіть використовують біометричні технології (як у Японії). Завдяки цьому час оформлення скорочується до мінімуму — у Сінгапурі та США він вважається одним із найшвидших у світі.

У країнах із середнім рівнем розвитку, таких як Індія чи Китай, також активно впроваджуються електронні декларації, QR-коди та “єдині вікна”, однак швидкість процедур поки нижча через значні обсяги імпорту, неоднорідність цифрової інфраструктури та потребу в додатковому людському контролі.

Кожна країна має власну нормативну базу, яка регулює митні процедури. У США – це Customs Modernization Act, в ЄС – Регламент №952/2013, у Великобританії – Customs and Excise Management Act, а в Китаї – Customs Law of PRC. Спільною тенденцією є уніфікація процедур відповідно до стандартів СОТ та Всесвітньої митної організації, а також орієнтація на міжнародну співпрацю (наприклад, інтеграція Канади та США через NEXUS і FAST).

На основі міжнародного досвіду організації митного контролю можна визначити низку рекомендацій для української практики. Одним із важливих напрямів є виконання норм Митного кодексу України щодо створення та функціонування Інституту уповноваженого економічного оператора (УЕО). Серед країн ЄС надання такого статусу підприємствам здійснюється з

урахуванням економічного розвитку держави. Наприклад, у Німеччині отримують сертифікат близько 25 % від загальної кількості в ЄС, у Нідерландах – 15 %, у Швеції – 10 %, у Франції – 9 %, в Італії – 8 %, у Великобританії – 7 %. Надання статусу УЕО передбачає ретельну перевірку діяльності підприємства митними органами, що гарантує відповідність високим стандартам безпеки та законності ЗЕД.

Не менш важливим є поєднання принципів комплексності та вибірковості митного контролю на всіх етапах ланцюга постачання. Такий підхід дозволяє одночасно підвищити ефективність виявлення порушень митного законодавства та скоротити час проходження товарів через митницю. Систематичне вдосконалення системи управління митними ризиками є ключовим аспектом у цьому процесі, оскільки воно дозволяє прогнозувати потенційні загрози і оперативно реагувати на їх виникнення [15].

Удосконалення інформаційно-аналітичної роботи митних органів має здійснюватися на базі інтегрованої співпраці з національними та міжнародними контролюючими структурами. Це забезпечує оперативне реагування на порушення, протидію митним деліктам та своєчасне виявлення схем ухилення від сплати податків. Паралельно необхідно розвивати інфраструктуру митних органів і програмно-технічне забезпечення, що включає модернізацію технічних засобів контролю, впровадження електронних платформ для обробки даних і активне залучення кінологічних груп для перевірки вантажів.

Особливу увагу слід приділяти підвищенню мотивації та професійної компетентності співробітників митно-податкових органів. Підготовлені й мотивовані кадри здатні не лише забезпечити ефективне адміністрування митних платежів, а й значно знизити рівень корупційних ризиків у системі. Це включає регулярне навчання, сертифікацію, впровадження сучасних методів оцінки ризиків і використання аналітичних систем для контролю діяльності суб'єктів ЗЕД.

Гармонізація митного законодавства України з нормами розвинених країн світу є важливим кроком для інтеграції у європейський економічний простір. Вона забезпечує узгодженість процедур контролю, стандартизацію управління ризиками та підвищує конкурентоспроможність національного ринку. Водночас такі заходи сприяють формуванню довіри бізнесу до митних органів і створюють передумови для розвитку прозорої та ефективної системи ЗЕД [7].

Таким чином, комплексне впровадження зазначених заходів – від цифровізації процесів і створення Смарт-митниці до підвищення кваліфікації кадрів і вдосконалення законодавства – здатне суттєво підвищити ефективність державного митного контролю. Це забезпечить швидке та безпечне оформлення товарів, сприятиме дотриманню законодавства, зменшенню ризиків фінансових порушень і корупційних проявів, а також захистить економічні інтереси держави в умовах інтеграції України до європейського економічного простору. Паралельно це створює сприятливе середовище для розвитку підприємництва та залучення інвестицій, що є невід’ємним елементом сучасної економічної політики.

2.3 Використання цифрових технологій та автоматизації в процесах митного контролю

У контексті євроінтеграційних прагнень України, цифрова трансформація митної сфери набула стратегічного значення як один із пріоритетів державної політики. Цифровізація митниці – це не просто впровадження нових технологій, а глибока структурна реформа, що створює нову модель управління, орієнтовану на прозорість, доброчесність і партнерську взаємодію. Вона виступає необхідною умовою приєднання до єдиного митного простору ЄС і важливим фактором стимулювання зовнішньої торгівлі.

Одним з провідних напрямів цифрової трансформації стала реалізація режиму спільного транзиту з використанням комп'ютеризованої системи NCTS (New Computerised Transit System), запуск програми авторизованого економічного оператора (АЕО) та розробка сучасних ІТ-інструментів для управління митними процесами. Ці заходи забезпечують поступове впровадження європейських цифрових стандартів у практику роботи митних органів.

Підключення до міжнародної системи NCTS, разом із реформами у сфері митного спрощення та програмою АЕО, створює умови для швидкого та безпечного транзитного переміщення товарів. Це набуває особливої актуальності в умовах зростання обсягів зовнішньої торгівлі та потреби у гармонізації національних процедур із нормами ЄС. Серед новацій — запуск автоматизованої системи управління ризиками (АСУР 2.0), модернізованої системи митного оформлення (АСМО 2.0), а також розвиток Єдиної автоматизованої інформаційної системи (ЄАІС), яка забезпечує єдине інформаційне середовище для взаємодії митниці та учасників ЗЕД.

Застосування єдиного транзитного документа в межах Конвенції про спільний транзит дозволяє митним органам 36 країн обмінюватися інформацією в режимі реального часу. Це сприяє більш ефективному контролю за переміщенням товарів по всьому логістичному маршруту, скорочує час проходження кордону, покращує ризик-менеджмент і дозволяє заздалегідь планувати контрольні заходи.

NCTS також сприяє зменшенню витрат бізнесу, створенню безпечних ланцюгів постачання та наданню митних переваг компаніям із високим рівнем довіри. Хоча наразі в Україні система функціонує паралельно з національними механізмами, у перспективі вона має стати основною формою контролю транзитних перевезень після адаптації законодавства до норм ЄС.

Серед найбільш результативних цифрових інструментів варто виділити систему "Єдине вікно для міжнародної торгівлі" – платформу для електронного документообігу між бізнесом і державними структурами.

Водночас активно розвивається онлайн-декларування гуманітарної допомоги, вебпортал customs.gov.ua із доступом до інтерактивної карти пунктів пропуску та сервісів перевірки митного оформлення.

Також впроваджено Єдиний державний вебпортал “Єдине вікно для міжнародної торгівлі”, що включає спеціалізовані інформаційні модулі: реєстр об’єктів права інтелектуальної власності, реєстр митних брокерів, повідомлень-рішень і АЕО.

До найпрогресивніших технологій, що використовуються у митному контролі, належать RFID-ідентифікація, блокчейн, штучний інтелект, біометричні та лазерні системи, а також інспекційні дрони. Вони підвищують рівень безпеки, мінімізують вплив людського чинника і прискорюють процедури на кордоні.

Приєднання України до ключових міжнародних конвенцій з митного співробітництва стало основою для приведення національного регулювання у відповідність до європейських норм. У межах стратегічного плану MASP-C Державна митна служба здійснює поетапне впровадження 17 ІТ-систем, серед яких NCTS уже повноцінно функціонує.

У підсумку, цифровізація митної системи шляхом запровадження NCTS, АЕО і платформи “Єдине вікно” формує сучасну екосистему митного адміністрування, що відповідає європейським стандартам і зміцнює довіру між бізнесом і державою.

Згідно з Таблицею 2.2, у 2021–2024 роках в Україні спостерігалася динаміка скорочення кількості митних декларацій, особливо у 2022 році, що пов’язано з повномасштабною війною. Проте з 2023 року відбувається поступове відновлення обсягів оформлення. Переважна більшість декларацій подається в електронній формі, що свідчить про ефективне впровадження цифрових технологій у митну справу.

Таблиця 2.2

**Оформлення митних декларацій та інших митних документів в
Україні за 2021–2024 роки”**

Показник	Одиниця виміру	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Оформлено митних декларацій (за формою ЄАД)	тис. шт.	5 159,3	3 532,8	3 517,6	3 757,8
на ввезення (надходження)	тис. шт.	3 568,7	2 501,3	2 540,3	2 857,6
на вивезення (пересилання)	тис. шт.	1 088,5	929,8	950,0	878,2
на внутрішній транзит (каботаж)	тис. шт.	106,8	22,5	12,8	14,6
на прохідний транзит*	тис. шт.	395,3	79,2	14,5	7,4
Оформлено електронних митних декларацій (за формою ЄАД)	тис. шт.	5 006,5	3 499,8	3 501,2	3 743,7
на ввезення (надходження)	тис. шт.	3 545,9	2 492,3	2 530,2	2 847,4
на вивезення (пересилання)	тис. шт.	1 084,1	926,4	947,2	875,1
на внутрішній транзит (каботаж)	тис. шт.	106,6	22,5	12,8	14,6
на прохідний транзит*	тис. шт.	269,9	58,6	11,0	6,5
Оформлено інших митних документів	тис. шт.	1 024,0	556,3	485,1	316,6
уніфікованих митних квитанцій МД-1	тис. шт.	491,6	253,1	212,6	209,1
оглядових розписів М 15	тис. шт.	325,2	229,5	176,0	57,3
митних декларацій М-16	тис. шт.	207,2	73,7	96,5	50,2
Кількість осіб-резидентів на централізованому обліку	тис. осіб	161,0	180,7	196,3	209,7
взятих на облік з початку року	тис. осіб	14,2	19,5	15,6	13,4
здійснювали митні формальності з товарами з початку року	тис. осіб	53,3	53,1	49,5	47,6
Кількість осіб-нерезидентів на централізованому обліку*	тис. осіб	-	8,1	11,1	11,7

Джерело: складено автором [29].

Кількість осіб-резидентів, які перебувають на централізованому обліку та здійснюють митні формальності, у 2021–2024 роках зростала. У 2021 році таких осіб було 161,0 тис., а у 2024 році їхня кількість збільшилася до 209,7 тис., що свідчить про зростання числа активних учасників ЗЕД та необхідність подальшого вдосконалення електронних сервісів для забезпечення швидкого обслуговування.

Чисельність осіб, які здійснювали митні формальності з початку року, демонструє тенденцію до стабілізації на рівні близько 50 тис. осіб на рік, що вказує на те, що цифрові технології дозволяють обслуговувати значну кількість суб'єктів без збільшення штату митних органів. Це свідчить про підвищення продуктивності праці та ефективності системи контролю.

Таблиця 2.3

**Пропуск транспортних засобів та товарів через митний кордон
України за 2021–2024 роки**

Суміжна країна / ділянка митного кордону України	Одиниця виміру	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Пропущено транспортних засобів					
Польща	млн од.	3,77	4,40	4,66	4,32
Словаччина	млн од.	0,76	0,92	0,92	0,84
Угорщина	млн од.	1,06	1,06	1,00	0,90
Румунія	млн од.	0,80	1,31	1,63	1,51
Всього кордон з країнами ЄС	млн од.	6,39	7,70	8,20	7,57
Російська Федерація	млн од.	1,90	0,15	-	-
Білорусь	млн од.	0,99	0,13	-	-
Республіка Молдова	млн од.	1,13	1,43	1,49	1,44
Всього кордон з країнами СНД	млн од.	4,02	1,71	1,49	1,44
Через морські пункти пропуску	млн од.	0,14	0,04	0,03	0,02
Через авіаційні пункти пропуску	млн од.	0,11	0,01	0,00	0,00
Пропущено товарів					
Польща	млн тонн	24,01	30,19	32,52	32,83
Словаччина	млн тонн	15,66	15,04	15,18	13,36
Угорщина	млн тонн	5,17	6,09	5,87	4,57
Румунія	млн тонн	4,77	9,04	10,55	9,26
Всього кордон з країнами ЄС	млн тонн	49,62	60,36	64,13	60,03
Російська Федерація	млн тонн	43,43	3,03	-	-
Білорусь	млн тонн	22,94	3,02	-	-
Республіка Молдова	млн тонн	7,30	7,55	5,81	4,27
Всього кордон з країнами СНД	млн тонн	73,66	13,61	5,81	4,27
Через морські пункти пропуску	млн тонн	209,63	76,85	76,37	97,91
Через авіаційні пункти пропуску	млн тонн	0,08	0,01	0,00	0,00

Джерело: складено автором [29].

Таблиця 2.3 відображає пропуск транспортних засобів та товарів через митний кордон України. Аналіз динаміки показує, що кордон з країнами ЄС характеризується стабільним збільшенням обсягів пропуску до 2023 року, що пояснюється активізацією торгівлі та використанням сучасних цифрових систем оформлення декларацій, зокрема Єдиного адміністративного документа (ЄАД).

Пропуск транспортних засобів через кордон з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією демонструє зростання до 2023 року та невелике зниження у 2024 році, що може бути пов'язано з економічними коливаннями та змінами логістичних маршрутів. Пропуск товарів у цей період також

збільшувався, досягнувши максимуму у 2023 році, що підтверджує позитивний ефект цифровізації на швидкість та ефективність митних процедур.

Водночас кордон з країнами СНД показує різке зменшення обсягів пропуску після 2021 року. Пропуск транспортних засобів через кордон з Росією та Білоруссю практично припинився, що безпосередньо вплинуло на загальну динаміку та змусило Україну активніше впроваджувати цифрові рішення для оптимізації торговельних потоків через інші країни та альтернативні маршрути.

Морські пункти пропуску залишаються критично важливими для переміщення великих обсягів товарів, а авіаційні пункти використовуються незначною мірою. Це демонструє, що основні цифрові інструменти і автоматизація повинні концентруватися на морських і сухопутних кордонах, де обсяги переміщення найбільші.

Письмова форма декларації може використовуватися як на паперових носіях, так і в електронному вигляді. Електронне декларування здійснюється за допомогою електронної митної декларації, підтвердженої електронним цифровим підписом, а також інших електронних документів або даних платника у випадках, передбачених законодавством.

Міністерство фінансів визначає правила заповнення, подання та використання митної декларації для письмового оформлення товарів, що подаються громадянами під час перетину кордону для особистих, сімейних чи інших некомерційних потреб.

РОЗДІЛ 3

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

3.1 Проблемні аспекти та потенційні ризики у сфері митного контролю

Сьогодні в Україні відбувається поступова інтеграція економічної системи країни у глобальну фінансову та економічну структуру, що безпосередньо впливає на розвиток ринкових відносин та трансформацію взаємодії між економічними суб'єктами. Саме ці процеси підкреслюють важливість ефективної організації та проведення митного контролю.

Особливу увагу слід приділити питанням порушень у митній сфері. Під час здійснення митних правовідносин найбільш розповсюдженими є такі порушення:

- ~ нецільове використання державних фінансових ресурсів;
- ~ недоотримання доходів до бюджету через фінансові махінації або порушення митних правил;
- ~ маніпуляції з цінами та вартістю активів при веденні бухгалтерського обліку;
- ~ порушення трудової дисципліни співробітників митних органів та недотримання норм оплати праці;
- ~ завищення обсягів і вартості наданих послуг та зайві виплати за них.

Наявність таких порушень свідчить про низьку ефективність митного контролю та його обмежену здатність виконувати свої функції. Багато з цих проблем пов'язані із зловживанням повноваженнями митних органів, недотриманням законодавства та слабким методологічним забезпеченням їх діяльності.

Наслідки цих порушень проявляються у вигляді:

- ~ дублювання функцій та паралельного виконання завдань різними митними структурами через слабку координацію;
- ~ порушення гармонійної взаємодії між контрольними органами;
- ~ недостатньої ефективності профілактичних заходів;
- ~ складнощів у досягненні цілей митного контролю через відсутність єдиної інформаційної системи;
- ~ громіздкості та неефективності організаційної структури митних органів.

Причинами цих проблем є низький рівень аналітичного забезпечення на нижчих рівнях інституцій митного контролю, недостатній рівень цифровізації та обмежений доступ до необхідних баз даних, що негативно впливає на точність, швидкість і достовірність виконання покладених завдань.

На сьогоднішній день різні види митного контролю – попередній, поточний та наступний – не узгоджені між собою, що призводить до розбалансованості системи та відсутності гармонійного контролю. Це створює комплексну проблему, яка впливає на широкий спектр суспільних процесів і свідчить про відсутність превентивного підходу у митній сфері.

Фактично митні органи більше орієнтовані на каральну функцію, ніж на попередження порушень та виховну роботу щодо мінімізації ризиків. Висока завантаженість та безсистемність діяльності митних органів, зокрема у сфері контролю фінансових потоків, створює ситуацію, коли процедури носять фіскальний характер, але недостатньо спрямовані на превентивні заходи.

Недосконалість нормативно-правової бази, дублювання функцій митних і податкових органів, а також перекладання відповідальності між інституціями призводять до негативних наслідків для ефективності функціонування митної системи в цілому. Наприклад, стаття 20 Податкового кодексу України регламентує права та повноваження митних і податкових органів, що іноді створює суперечності у їхній діяльності.

Кадрове питання у сфері митного контролю є надзвичайно важливим та водночас складним, оскільки воно впливає на ефективність функціонування

всіх митних органів. Одним із ключових аспектів є залучення висококваліфікованих спеціалістів, що ускладнюється низкою факторів, серед яких умови праці, характер відряджень, рівень оплати та інші соціально-економічні чинники. Незадовільні умови праці можуть стати серйозною перешкодою для професійного розвитку співробітників та виконання ними покладених обов'язків, що, у свою чергу, позначається на якості митного контролю в цілому.

Сучасні вимоги до організації митної справи диктують необхідність перегляду підходів до кадрового забезпечення. Підготовка контролерів повинна відповідати високим стандартам, однак обмежені ресурси, брак методичних матеріалів і недостатня кількість навчальної літератури створюють серйозні проблеми для навчання та підвищення кваліфікації персоналу. Це зумовлює нагальну потребу у впровадженні комплексної кадрової політики, яка дозволить підвищити професійну підготовку працівників та забезпечити стабільність роботи митних органів.

Для вирішення кадрових проблем на державному рівні слід здійснити низку організаційних заходів. Зокрема, важливо покращити професійну підготовку співробітників через проведення тренінгів, семінарів та курсів підвищення кваліфікації, а також розвивати співпрацю між митними органами та навчальними закладами, що готують спеціалістів у цій сфері. Не менш важливим є забезпечення працівників необхідними методичними, навчальними та практичними матеріалами, які допоможуть їм ефективно виконувати покладені обов'язки.

Особливу увагу варто приділити поєднанню досвіду старших співробітників із професійністю молодого покоління. Такий підхід дозволить забезпечити безперервність кадрової роботи та створить сприятливі умови для наставництва та передачі знань. Старший персонал може стати основою для формування ефективної системи координації та підтримки молодих контролерів, що, у свою чергу, підвищить загальну результативність діяльності митних органів.

Важливо також інтегрувати державне управління митним контролем із суспільством, щоб мінімізувати ризики незаконного обігу товарів і контрабанди, а також виведення частини товарообігу з тіні. У цьому контексті важливо переймати досвід розвинених країн, впроваджувати міжнародні стандарти та гармонізувати підходи до контролю для підвищення ефективності роботи без значних адміністративних витрат.

Крім того, необхідно вирішити питання координації діяльності контролюючих органів та пришвидшення процедур митного контролю. Важливим елементом цього процесу є впровадження попереднього митного контролю, що дозволяє заздалегідь оцінювати вантажі та ризики, оптимізувати пропускну здатність і підвищити безпеку. Реалізація цього підходу передбачає внесення змін до законодавства, узгодження нормативних актів із Державною фіскальною службою та іншими контролюючими органами, а також впровадження технологічних схем і алгоритмів контролю.

Покращення попереднього митного контролю передбачає організацію спеціалізованих навчань для оперативних підрозділів, проведення круглих столів, семінарів та інших форм професійного розвитку. Особливу увагу слід приділяти контролю за вантажами харчової продукції в умовах євроінтеграційних прагнень України, а також посиленню комунікації та координації між усіма митними органами для підвищення ефективності їх взаємодії.

Таким чином, формування нової кадрової політики в митних органах України, інтеграція досвіду старших працівників із підготовкою молодих спеціалістів, підвищення професійного рівня через навчальні програми, а також вдосконалення організаційних підходів до попереднього та поточного митного контролю створюють комплексний механізм, здатний забезпечити ефективну роботу митної служби та сприяти захисту економічних інтересів держави.

Впровадження системи NCTS (New Computerised Transit System) в Україні є важливим етапом адаптації митного законодавства до європейських

стандартів та інтеграції у спільний митний простір ЄС. Однак, попри стратегічну доцільність цього процесу, його реалізація супроводжується низкою проблемних аспектів і потенційних ризиків, що потребують системного аналізу та управління.

Однією з ключових проблем є недостатня технічна готовність митної інфраструктури. Не всі митні пункти забезпечені сучасним обладнанням і стабільними каналами зв'язку, що ускладнює повноцінну роботу в режимі онлайн-обміну даними. У багатьох регіональних підрозділах відсутня належна інтеграція між інформаційними системами, що призводить до дублювання операцій і затримок під час оформлення транзитних декларацій.

Другим важливим ризиком є кадрова проблема та недостатній рівень цифрової компетентності працівників митниці. Запровадження NCTS потребує спеціальної підготовки персоналу, здатного ефективно працювати з електронними системами, ідентифікувати ризики у реальному часі та обробляти великі масиви даних. Наявна кадрова структура не завжди відповідає цим вимогам, що створює загрозу помилок у процесі контролю, порушення логістичних ланцюгів та втрати довіри з боку бізнесу.

Суттєвим викликом залишається відсутність повної сумісності між національною системою «Єдине вікно» та європейською NCTS. Неповна гармонізація технічних стандартів і протоколів обміну даними може спричинити проблеми при передачі транзитної інформації між Україною та країнами ЄС. Це підвищує ризики дублювання митних процедур і створює додаткові адміністративні бар'єри для суб'єктів ЗЕД. Також існує ризик кіберзагроз і несанкціонованого доступу до митних даних. Оскільки система NCTS передбачає роботу з великими обсягами конфіденційної інформації, питання інформаційної безпеки набуває особливої ваги. Недостатній рівень захисту інформаційних систем може призвести до витоків даних про перевізників, маршрути, обсяги товарів і фінансові операції, що, своєю чергою, створює умови для економічних злочинів або шпигунства.

Не менш проблемним аспектом є складність нормативно-правового забезпечення процесу переходу на європейську модель митного транзиту. У законодавстві України ще не всі процедури, передбачені Конвенцією про спільний транзит, імплементовані належним чином. Це стосується зокрема питань відповідальності гарантійних компаній, спрощених процедур для авторизованих економічних операторів (АЕО), а також контролю за завершенням транзитних операцій.

Серед економічних ризиків слід виділити тимчасове зниження швидкості оформлення вантажів у перехідний період. На початкових етапах впровадження NCTS можливі затримки у зв'язку з технічними збоями, неузгодженістю дій між митницями різних держав і недостатнім рівнем адаптації бізнесу до нових вимог. Це може негативно позначитися на термінах доставки товарів, зростанні витрат перевізників і тимчасовому зменшенні обсягів транзиту через Україну.

Варто також відзначити ризики корупційного характеру, які можуть виникати у разі неповної автоматизації процесів і збереження людського фактору на окремих етапах контролю. Якщо система не буде інтегрована на всіх рівнях, можливе використання прогалів у програмному забезпеченні для маніпуляцій або неправомірного впливу на процес митного оформлення.

Отже, впровадження NCTS, попри беззаперечні переваги для інтеграції України в європейський митний простір, супроводжується комплексом ризиків – технічних, кадрових, інформаційних та правових. Їхнє своєчасне виявлення і мінімізація потребують координації дій між Держмитслужбою, Міністерством фінансів, ІТ-фахівцями та представниками бізнесу. Лише за умов достатнього фінансування, навчання персоналу й удосконалення нормативної бази система NCTS зможе повною мірою забезпечити прозорість, безпечність і ефективність митного контролю, що стане вагомим чинником посилення економічної безпеки держави.

3.2 Шляхи підвищення ефективності митного контролю та захисту економічної безпеки

Сучасний соціально-економічний розвиток характеризується високою мобільністю виробничих ресурсів, що зумовлює постійні транскордонні переміщення товарів, транспортних засобів та особистих речей. Вступ України до СОТ та асоціація з Європейським Союзом визначили нові статус і завдання митних процедур, встановлених цими організаціями. З одного боку, це відкриває для громадян і підприємців України переваги участі у СОТ та безвізового режиму з ЄС, а з іншого – зобов'язує дотримуватися певних правил і стандартів.

Зокрема, потрібно проводити лібералізацію митних зобов'язань, зменшувати тарифні та нетарифні бар'єри, що може впливати на ефективність митного контролю та створювати ризики для митної безпеки держави. Перед Україною постає важливе завдання – забезпечення належного митного контролю для мінімізації загроз і ризиків.

Відповідно до визначення, наведеного в Митному кодексі України, основна мета митного контролю полягає в дотриманні вимог митного законодавства. Для цього міжнародні стандарти рекомендують застосовувати мінімально необхідні процедури, які дозволяють виявити порушення, включно з автоматизованими системами управління ризиками, електронними комунікаціями, інформаційними системами, проведенням спільних заходів митного контролю та перенесенням частини контролю на етап після випуску товарів у вільний обіг.

Незважаючи на численні інновації в роботі митних органів України, на практиці виникають проблеми, які потребують вдосконалення. Ці питання стають особливо актуальними у контексті забезпечення митної безпеки держави. Митна безпека визначається як стан захисту національних інтересів, а митні інтереси є невід'ємною частиною національних інтересів держави.

У контексті дослідження особливий інтерес становить організація митного контролю та супутні заходи. Перед формуванням стратегічних напрямів трансформації митного контролю слід визначити сфери застосування

та основні загрози, на які ці заходи будуть спрямовані. Оскільки митне законодавство України пов'язує митну безпеку з національними інтересами, важливо встановити, які саме інтереси можуть бути захищені ефективним митним контролем.

До ключових національних інтересів України належать:

- ~ забезпечення прав і свобод людини та громадянина;
- ~ гарантування суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державного кордону, підтримка демократичного конституційного ладу і верховенства права;
- ~ розвиток конкурентоспроможності держави та добробуту населення через стимулювання людського, науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- ~ збереження та розвиток духовних і культурних цінностей суспільства;
- ~ створення безпечного середовища для життя, охорона навколишнього середовища;
- ~ забезпечення міжнародного визнання держави як рівноправного члена світової спільноти.

Отже, завдання митного контролю у процесі забезпечення національних інтересів охоплюють економічну, соціальну, екологічну, духовну, військову, інформаційну, технологічну, демографічну та політичну сфери. Кожен захід митного контролю може одночасно сприяти захисту національних інтересів у різних сферах.

Ефективно організований митний контроль допомагає запобігти негативним економічним і соціальним явищам, таким як порушення митних правил і контрабанда. Переміщення товарів поза митним контролем щороку призводить до значних втрат державних доходів та створює нерівні умови для вітчизняних виробників. Стратегічна мета митного контролю – мінімізація незаконного переміщення товарів через державний кордон.

Соціальні завдання митного контролю пов'язані із запобіганням контрабанді та порушенню митних правил. Контроль спрямований не лише на

недопущення незаконного переміщення товарів, але й на запобігання ввезенню неякісних, небезпечних для життя та здоров'я населення предметів. Контрабанда розглядається як суспільно небезпечне явище, оскільки більшість таких товарів можуть загрожувати безпеці людей або завдати соціальної шкоди.

Крім того, митний контроль забезпечує захист прав споживачів через перевірку якості товарів. Виявлення неякісної продукції підвищує безпеку населення та сприяє легалізації економічного обороту. До того ж, ефективна організація митного контролю збільшує надходження митних платежів, які можуть використовуватися для фінансування соціальних програм, виплат і проєктів, спрямованих на розвиток суспільства.

Прикладом використання митних надходжень у соціальній сфері є перерахування коштів від розмитнення транспортних засобів на іноземній реєстрації до Пенсійного фонду України.

Екологічна складова митного контролю тісно пов'язана із соціальним аспектом. Контроль повинен запобігати ввезенню в Україну речовин, матеріалів, обладнання та технологій, небезпечних для навколишнього середовища, а також хвороботворних мікроорганізмів людини, тварин і рослин. Екологічна безпека є однією з ключових складових національної безпеки, нарівні з економічною та соціальною.

Протягом тривалого часу в Україні не приділяли належної уваги стану навколишнього середовища, що призводило до забруднення ґрунту, повітря та водних ресурсів. Однак концепція сталого розвитку, яка набула поширення на початку третього тисячоліття, підкреслює необхідність забезпечення екологічної безпеки поряд із економічним і соціальним прогресом. Сучасні високі темпи економічного зростання без урахування екологічних аспектів стають неприйнятними через ризики для довкілля.

З позиції національних інтересів митний контроль має також вплив на духовну сферу суспільства. Законодавство прямо передбачає, що предметом контрабанди можуть бути культурні цінності. Такі об'єкти завжди були

об'єктом нелегальної торгівлі, особливо на міжнародному рівні, а митні органи є головним бар'єром для запобігання їх незаконному вивезенню, використовуючи митний контроль як інструмент протидії.

Особливо актуальним у сучасних умовах державотворення є збереження культурної та духовної спадщини України. Наприклад, у процесі створення та поширення традицій Української Православної Церкви існують ризики незаконного вивезення ікон та інших духовних цінностей.

Військова сфера національних інтересів набуває особливого значення у зв'язку з тим, що Україна протягом років перебуває у стані неоголошеної війни. Це вимагає суворого контролю за імпортом та експортом зброї та іншого військового обладнання. Східна частина митного кордону є особливо вразливою через ризики незаконного обігу озброєння. Через неможливість контролю окупованих територій навіть підконтрольна частина держави може отримувати зброю. У зв'язку з цим митний контроль покликаний запобігати незаконному ввезенню зброї та забезпечувати захист національних інтересів у військовій сфері.

Важливими залишаються і завдання митного контролю у сфері інформації, що пов'язані з охороною національних інтересів від негативних наслідків некоректної державної інформаційної політики та загроз для безпеки даних. До об'єктів контрабанди належать також засоби негласного доступу до інформації, що підтверджує можливість митного контролю за інформаційними потоками. Через митний кордон можуть переміщуватися різноманітні носії даних (HDD, SSD, USB-флешки, CD/DVD), що потенційно загрожує національному суверенітету та територіальній цілісності держави.

З цієї причини митний контроль спрямований на запобігання ввезенню матеріалів та товарів, що можуть використовуватися для інформаційної війни, дезінформації, пропаганди ксенофобії, сепаратизму або порушення територіальної цілісності України, встановленої Конституцією. Крім того, митний контроль захищає національні інтереси в інших сферах, зокрема технологічній, демографічній та політичній.

Аналіз попередніх алгоритмів показує, що митна безпека забезпечується як фіскальними, так і регуляторними заходами. Основними напрямками вдосконалення митного контролю є збільшення податкових надходжень та захист внутрішнього ринку від низькоякісних або небезпечних товарів, які можуть шкодити життю та здоров'ю громадян.

Критерії класифікації вдосконалення митного контролю визначають форму і метод впливу, суб'єктів ЗЕД, напрямок руху товарів, термін їх зберігання, види митних процедур і транспорту, яким здійснюється перетин кордону. Деякі групи заходів можуть збігатися, але запропонована класифікація дозволяє визначити, як кожен захід впливає на митну безпеку України, на якому етапі контролю він застосовується та хто є об'єктом його дії.

У 2024 році ДМСУ створила спеціальну робочу групу для розроблення професійного стандарту «Інспектор митний», що стало важливим кроком до формування єдиної системи підготовки фахівців митної сфери відповідно до сучасних міжнародних вимог. Запровадження цього стандарту покликане узгодити ключові компетенції працівників митниці, підвищити рівень їхньої кваліфікації, відповідальності та професійної етики.

Професійний стандарт охоплює кілька основних напрямів компетентності. Перший стосується знання законодавства, зокрема положень митного права України, міжнародних угод і процедур декларування. Другий блок присвячено управлінню ризиками – умінню визначати потенційні загрози, аналізувати випадки контрабанди й порушень митних правил. Третя група охоплює комунікативні навички, необхідні для ефективної взаємодії з учасниками ЗЕД та ведення переговорів. Важливе місце посідають цифрові компетенції, зокрема робота з електронними деклараціями, базами даних та програмним забезпеченням митної сфери.

Окремо виділено практичні навички контролю, що включають проведення перевірок і оглядів товарів, а також дії у випадках виявлення контрабанди. Не менш суттєвими є етичні стандарти поведінки, які

визначають принципи доброчесності, професійної відповідальності та стресостійкості. Передбачено також обов'язковий постійний професійний розвиток, оскільки ефективна митна діяльність вимагає регулярного оновлення знань і навичок відповідно до змін у законодавстві, технологіях та міжнародній практиці.

Важливим елементом професійного стандарту є адаптація кращих міжнародних практик. Наприклад, у законодавстві ЄС визначено рамку митних компетенцій, розроблену DG TAXUD, яка забезпечує гармонізацію стандартів та підвищення ефективності роботи митниць у країнах-членах. Вона дозволяє визначати прогалини у кваліфікації персоналу, оцінювати його на основі встановлених критеріїв та покращувати HR-процеси. Застосування подібних підходів в Україні може забезпечити формування структурованої системи компетенцій для посад різного рівня: стратегічного (категорії A1, A2), керівного (B1, B2, B3) та фахового (V1, V2, V3).

Не менш важливим аспектом є підвищення кваліфікації співробітників у процесі виконання ними службових обов'язків. Сучасна митна діяльність постійно змінюється через еволюцію законодавства, розвиток технологій і міжнародні вимоги, що зумовлює необхідність безперервного навчання. Висококваліфіковані митники здатні ефективно контролювати переміщення товарів через кордон, запобігати контрабанді та дотримуватися митних правил, що позитивно впливає на економічну безпеку держави.

Система професійного навчання Держмитслужби включає освітньо-кваліфікаційні програми, сертифікатні курси та короткострокові навчання, проте практика без відриву від роботи часто не дає бажаних результатів та створює корупційні ризики. Для підвищення ефективності доцільно зосередитися на прозорих та структурованих формах навчання, які передбачають інтеграцію модульних програм, стажування та практичних тренінгів. Досвід зарубіжних країн, зокрема Литви та Польщі, демонструє ефективність таких методів.

Впровадження професійного стандарту «Інспектор митний» разом із модернізацією навчальних програм та інтеграцією міжнародного досвіду дозволить сформувати висококваліфікований кадровий потенціал, здатний ефективно реалізовувати функції митних органів, забезпечуючи економічну безпеку та захист національних інтересів України.

Планування кадрового потенціалу ДМСУ є важливою складовою ефективного функціонування системи митних органів. Воно охоплює визначення потреб у персоналі, оцінку наявних ресурсів, прогнозування майбутніх завдань та розробку стратегій, що забезпечують відповідність кадрового складу сучасним вимогам митної діяльності. Раціональне управління людськими ресурсами сприяє підвищенню результативності роботи, оптимізації витрат і зміцненню стабільності всієї системи.

Серед основних аспектів кадрового планування вирізняється аналіз поточного стану персоналу, який дає змогу оцінити професійний рівень працівників, їхню компетентність, а також визначити можливі кадрові дисбаланси між підрозділами. Такий аналіз дозволяє зрозуміти, наскільки наявний кадровий потенціал відповідає вимогам сучасного митного адміністрування.

Другим важливим напрямом є прогнозування потреб у персоналі, що враховує зміни в законодавстві, економічній ситуації, міжнародних відносинах та впровадження нових технологій. Автоматизація процесів і цифровізація митних процедур змінюють вимоги до працівників, що потребує гнучкого підходу до планування кадрів.

Також значну роль відіграє стратегія залучення, розвитку та утримання працівників. Вона включає прозорі механізми відбору кадрів, систему професійного навчання, підвищення кваліфікації, а також мотиваційні інструменти, спрямовані на підвищення залученості й ефективності персоналу. Це забезпечує формування стабільного та компетентного кадрового ядра.

Завершальним етапом є оцінка ефективності кадрової політики, яка передбачає аналіз результативності працівників, рівня плинності кадрів і чинників, що впливають на продуктивність. Отримані результати слугують основою для коригування кадрової стратегії та вдосконалення системи управління персоналом, що, у підсумку, сприяє підвищенню ефективності діяльності всієї митної служби.

Інтеграція кадрового планування із загальною стратегією розвитку ДМСУ забезпечує узгодженість між цілями організації та можливостями персоналу. Такий підхід підвищує адаптивність структури митних органів до змін у зовнішньому середовищі та дозволяє ефективніше реагувати на нові виклики, що виникають у сфері митної діяльності.

Кадрове планування повинно здійснюватися у тісному зв'язку з фінансовим та стратегічним плануванням. Оцінка витрат на підготовку та підтримку персоналу, аналіз динаміки надходжень митних платежів до державного бюджету та контроль за ефективністю їх використання є невід'ємною складовою системи управління. Тільки за умови комплексного підходу можна забезпечити високі результати діяльності митної служби, оптимізувати витрати та підвищити продуктивність праці співробітників.

Систематичний аналіз фінансових показників, включно з динамікою надходжень митних платежів та видатків на потреби митної служби, дозволяє визначати пріоритети для подальшого розвитку кадрового потенціалу. Такий підхід дає змогу оцінити ефективність поточних заходів, прогнозувати майбутні потреби та визначати ключові напрямки для удосконалення роботи митних органів.

Таким чином, планування кадрового потенціалу ДМСУ є стратегічно важливим процесом, який забезпечує ефективне функціонування органів митного контролю, сприяє підвищенню професійного рівня персоналу, забезпечує адаптацію до змін у законодавчій та технологічній сферах і є основою для досягнення високих результатів у забезпеченні економічної безпеки держави.

Таблиця 3.1

**Динаміка надходжень митних платежів та видатків на потреби ДМСУ у
2003-2023рр.**

Рік	Надходження митних платежів, млн грн	Видатки на ДМСУ, млн грн	Темп зростання надходжень (%)	Темп зростання видатків (%)	Відношення надходжень до видатків
2003 рік	13 822,9	442,9	-	-	31,21
2004 рік	18 093,1	487,5	30,89	10,07	37,11
2005 рік	31 001,1	863,0	71,34	77,03	35,92
2006 рік	41 173,9	1 225,2	32,81	41,97	33,61
2007 рік	54 119,5	1 294,3	31,44	5,64	41,81
2008 рік	96 047,2	1 656,1	77,47	27,95	58,00
2009 рік	96 855,6	1 297,2	0,84	-21,67	74,67
2010 рік	94 606,4	1 463,1	-2,32	12,79	64,66
2011 рік	108 344,7	1 454,2	14,52	-0,61	74,50
2012 рік	140 014,2	1 290,8	29,23	-11,24	108,47
2013 рік	140 356,2	1 298,8	0,24	0,62	108,07
2014 рік	150 101,4	1 350,9	6,94	4,01	111,11
2015 рік	165 235,9	1 403,2	10,08	3,87	117,76
2016 рік	195 304,7	1 502,0	18,20	7,04	130,03
2017 рік	223 105,6	1 608,4	14,23	7,08	138,71
2018 рік	257 990,3	1 721,9	15,64	7,06	149,83
2019 рік	291 588,0	1 856,2	13,02	7,80	157,09
2020 рік	315 716,2	1 978,3	8,27	6,58	159,59
2021 рік	342 012,5	2 104,9	8,33	6,40	162,48
2022 рік	375 214,1	2 251,3	9,71	6,96	166,67
2023 рік	459 800,0	2 580,2	22,54	14,61	178,20

Джерело: складено автором [29].

Аналіз таблиці 3.1 свідчить про стабільну тенденцію зростання обсягів митних надходжень при відносно помірному збільшенні видатків на забезпечення діяльності ДМСУ. Це вказує на поступове підвищення ефективності функціонування митної системи та її ролі у зміцненні економічної безпеки держави.

У 2003 році обсяг митних надходжень становив 13,8 млрд грн, а видатки – лише 0,44 млрд грн, тобто співвідношення надходжень до витрат складало 31,21 рази. Уже через п'ять років, у 2008 році, обсяг надходжень зріс більш ніж у 6,9 раза, до 96,0 млрд грн, тоді як видатки збільшилися лише у 3,7 раза, що зумовило зростання показника ефективності (відношення надходжень до видатків) до 58,0 разів. Така динаміка засвідчує, що витрати на утримання

митних органів окупалися у багаторазовому розмірі, що є важливим показником фінансової результативності державного управління.

У кризовому 2009 році, на тлі глобальної фінансової нестабільності, обсяги митних надходжень фактично не змінилися (зростання лише на 0,84%), тоді як видатки скоротилися на 21,67%, що призвело до зростання співвідношення до 74,67. Це свідчить, що навіть в умовах падіння економічної активності митна служба зберегла свою фіскальну ефективність.

У наступні роки спостерігається відновлення позитивної динаміки. Протягом 2010–2013 років надходження збільшилися з 94,6 млрд грн до 140,3 млрд грн (+48,4%), тоді як видатки залишалися майже на одному рівні — близько 1,3–1,4 млрд грн, що забезпечило значне зростання віддачі системи: співвідношення доходів до видатків перевищило 108 разів у 2013 році.

Після 2014 року, у період воєнних і політичних викликів, ДМСУ демонструє високу адаптивність і стійкість. Надходження продовжували зростати – з 150,1 млрд грн у 2014 році до 195,3 млрд грн у 2016 році, а темпи зростання надходжень перевищували 10–18% щорічно. У 2016–2019 роках фіксується стійке нарощення доходів митниці – з 195,3 млрд грн до 291,6 млрд грн, що становить приріст майже 49,3% за чотири роки. Видатки за цей період зросли лише на 23,6% (з 1,5 млрд до 1,86 млрд грн), що свідчить про ефективну фінансову політику. Показник співвідношення надходжень до видатків у 2019 році досяг 157,09, тобто кожна гривня, витрачена на функціонування митниці, приносила державі понад 157 грн доходів.

У 2020–2023 роках, незважаючи на пандемію COVID-19, воєнний стан та інші дестабілізуючі фактори, митна система України зберегла позитивну динаміку. Надходження зросли з 315,7 млрд грн у 2020 році до 459,8 млрд грн у 2023 році, тобто на 45,7% за три роки. Темп приросту видатків при цьому був значно нижчим – лише 30,5% (з 1,98 млрд до 2,58 млрд грн). У результаті показник відношення надходжень до видатків досяг 178,2, що є найвищим рівнем за весь аналізований період. Це підтверджує значне підвищення продуктивності та фінансової віддачі діяльності ДМСУ.

Загалом за двадцятирічний період надходження митних платежів зросли майже у 33,3 раза, тоді як видатки – лише у 5,8 раза, що свідчить про суттєве зростання ефективності використання бюджетних коштів. Середній річний темп приросту доходів становив близько 22%, тоді як темп зростання видатків – близько 10%, тобто продуктивність митної системи зростала вдвічі швидше, ніж її витрати.

Отримані результати підтверджують, що підвищення ефективності митного контролю безпосередньо пов'язане з модернізацією управлінських процесів, автоматизацією процедур і впровадженням ризикоорієнтованих технологій. Економічна доцільність видатків на утримання ДМСУ підтверджується стійким перевищенням темпів зростання доходів над витратами. Така динаміка є свідченням поступового переходу митної служби від адміністративно-командної моделі до ефективної, результатоорієнтованої системи управління, здатної забезпечувати сталий фіскальний ефект і підвищувати рівень економічної безпеки держави.

Таким чином, аналіз даних таблиці 3.1 демонструє, що Державна митна служба України є одним із найефективніших інструментів державних фінансів, а подальше впровадження цифрових технологій, оптимізація кадрової політики та підвищення прозорості процедур митного контролю сприятимуть ще більшому зростанню її результативності в умовах євроінтеграційного розвитку країни.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтверджує ключову роль митного контролю у забезпеченні економічної безпеки держави та демонструє, що модернізація цієї системи є невід'ємною складовою стратегічного розвитку національної економіки. Митний контроль виступає не лише як механізм фіскального забезпечення держави, а й як інструмент регулювання ЗЕД, що спрямований на запобігання контрабанді, нелегальній торгівлі та порушенням митного законодавства. Його ефективність безпосередньо впливає на стабільність державних фінансів, конкурентоспроможність національних виробників та формування прозорого бізнес-середовища. У сучасних умовах глобалізації, коли обсяги міжнародної торгівлі зростають, а технологічні та організаційні ризики стають дедалі складнішими, традиційні підходи до митного контролю вже не здатні забезпечити належний рівень економічної безпеки.

Теоретичний аналіз моделей та сучасних підходів до модернізації митних процедур дозволяє зробити висновок про необхідність інтеграції інноваційних технологій та комплексного управління ризиками. Модернізація митного контролю передбачає не лише оновлення нормативно-правової бази та оптимізацію процедур, а й впровадження цифрових платформ, систем електронного декларування, автоматизованого аналізу ризиків та блокчейн-технологій, що значно підвищує прозорість і оперативність процедур митного оформлення. Досвід провідних країн світу демонструє, що комплексний підхід до модернізації дозволяє зменшити людський фактор у процесах контролю, підвищити швидкість обробки вантажів та водночас мінімізувати можливості для корупційних ризиків.

Вивчення нормативно-правового забезпечення митного регулювання в Україні засвідчує, що сучасна законодавча база створює фундамент для вдосконалення процедур, проте потребує подальшої гармонізації з міжнародними стандартами. Національне законодавство визначає ключові принципи функціонування митної служби, правила декларування товарів,

контроль за переміщенням вантажів та відповідальність за порушення митних правил. Разом із тим, практика показує, що відсутність уніфікованих процедур та високий рівень бюрократизації можуть уповільнювати процеси митного оформлення та створювати додаткові ризики для економічної безпеки. Це підкреслює потребу у впровадженні прозорих, стандартизованих та технологічно підкріплених процесів, що здатні забезпечити ефективність контролю та мінімізувати негативний вплив людського фактору.

Міжнародний досвід ефективного митного контролю свідчить про значущість інноваційних підходів та комплексного управління ризиками. У країнах Європейського Союзу, Північної Америки та Азії активно застосовуються автоматизовані системи обробки даних, електронне декларування та інтегровані інформаційні платформи для моніторингу товаропотоків. Такий підхід дозволяє оперативно ідентифікувати потенційні загрози, скоротити час митного оформлення та підвищити прозорість процедур, що безпосередньо впливає на економічну безпеку та привабливість країни для іноземних інвесторів. Аналіз міжнародних практик підтверджує, що модернізація митних процедур має комплексний характер і потребує одночасного розвитку технологій, вдосконалення законодавчої бази та підвищення професійного рівня персоналу.

Застосування цифрових технологій і автоматизації у митному контролі стало одним із ключових факторів підвищення ефективності процесів. Електронне декларування, системи сканування вантажів, автоматизовані алгоритми оцінки ризиків та інтеграція інформаційних платформ дозволяють зменшити час перевірки товарів, підвищити точність обробки даних та мінімізувати можливості для незаконних операцій. Водночас впровадження цифрових рішень створює нові виклики, пов'язані з кібербезпекою, необхідністю підготовки персоналу та забезпеченням сумісності різних інформаційних систем, що потребує комплексного підходу до модернізації та управління ризиками.

Проблемні аспекти митного контролю в Україні зумовлені як організаційними, так і технологічними факторами. Основними проблемами є високий рівень бюрократизації процедур, недостатній рівень кваліфікації частини персоналу, обмежене використання сучасних технологій та недостатнє законодавче врегулювання окремих аспектів електронного контролю. Крім того, ризики, пов'язані з контрабандою, відмиванням коштів та нелегальною торгівлею, потребують постійного вдосконалення аналітичних та превентивних механізмів, що ускладнює забезпечення стабільності економічної безпеки в умовах швидких змін зовнішнього середовища.

Роль професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників митних органів у процесі модернізації системи контролю є визначальною. Ефективне застосування новітніх технологій і впровадження сучасних процедур можливе лише за наявності висококваліфікованого персоналу, здатного працювати у складних умовах, швидко реагувати на ризики та приймати оптимальні рішення. Систематичне навчання, тренінги та програми підвищення кваліфікації сприяють формуванню компетентностей, необхідних для забезпечення ефективності митного контролю та захисту економічної безпеки держави.

Отже, шляхи підвищення ефективності митного контролю та зміцнення економічної безпеки держави пов'язані з комплексною модернізацією системи, що включає вдосконалення нормативно-правової бази, інтеграцію цифрових технологій, автоматизацію процесів, впровадження систем управління ризиками, а також підвищення професійної підготовки та компетентності працівників митних органів. Такий підхід забезпечує не лише оперативність і прозорість процедур, а й формує умови для сталого розвитку національної економіки та підвищення рівня довіри бізнесу та громадян до діяльності митних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про утворення Державного митного комітету України : Указ Президента України від 11 груд. 1991 р. № 1. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1/91> (дата звернення: 28.09.2025).
2. Про Державну митну службу України : Указ Президента України від 29 листоп. 1996 р. № 1145/96. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1145/96> (дата звернення: 28.09.2025).
3. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-17. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 28.09.2025).
4. Митний кодекс Співтовариства : Регламент (ЄС) № 450/2008 Європейського парламенту та Ради від 23 квіт. 2008 р. URL : <http://kompmp.rada.gov.ua/> (дата звернення: 28.09.2025).
5. Про реформування територіальних органів Державної фіскальної служби : постанова Кабінету Міністрів України від 28 берез. 2018 р. № 296. URL : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/postanovi-kmu-ukraini/72953.html> (дата звернення: 28.09.2025)
6. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Переглянута Кіотська конвенція) від 18 трав. 1973 р. ВМО.
7. Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14 черв. 1983 р. ВМО.
8. Конвенція про тимчасове ввезення (Стамбульська конвенція) від 26 черв. 1990 р.
9. Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі (SAFE Framework) від 23 черв. 2005 р. ВМО.
10. Рекомендації Всесвітньої митної організації з постмитного аудиту (ПМА) від 27–28 трав. 2008 р.
11. Всесвітня поштова конвенція від 12 серп. 2008 р.
12. Угода про асоціацію між Україною та ЄС від 27 черв. 2014 р.

13. Аналітичний звіт за результатами третьої хвили опитування українських імпортерів та експортерів за 2017–2018 роки. URL : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=6018> (дата звернення: 28.09.2025).
14. Батченко Л., Ковальова М. Європейський досвід управління митними ризиками. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 6 (226). С. 88.
15. Бережнюк І. Г., Джумурат О. В. Систематизація класифікаційних ознак митних ризиків. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер. : Економіка. 2013. Вип. 4. С. 85–89.
16. Білуха М. Т., Микитенко Т. В. Митний контроль : організація і методологія. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2014. № 1 (64). С. 181–187.
17. Білінець М. Ю. Митна безпека в системі економічної безпеки держави та її оцінка. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. DOI : 10.32702/2307-2105.2022.12.26. URL : <https://www.nauka.com.ua/> (дата звернення: 20.10.2025).
18. Бобрижна Г. В. Аналіз зарубіжного досвіду управління митними ризиками. *Вісник Академії митної служби України*. 2012. № 1 (6). С. 138–145.
19. Булана В. В. Управління ризиками в митній справі. *Вісник Академії митної служби України*. 2012. № 1. С. 160–169.
20. Булана В. В., Брендак А. І., Попель С. А. Система управління ризиками в митній сфері. *Митна безпека*. 2013. № 2. С. 11–16.
21. Войцещук А. Д. Інституційні зміни управління митними ризиками в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 3. С. 15–21.
22. Волошин В. І. Боротьба з контрабандою як інструмент зміцнення економічної безпеки. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 4. С. 56–63.
23. Гребельник О. Митна справа. 3-те вид., перероб. і доп. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 472 с.

24. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підручник. URL : http://pidruchniki.ws/00000000/ekonomika/mitne_regulyuvannya_zovnishnoekonomichnoyi_diyalnosti_-_grebelnik_o_p (дата звернення: 28.09.2025).
25. Груба Г. І. Методологічні підходи до контролю у сфері державного управління. *Ефективна економіка*. 2011. № 7. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=296> (дата звернення: 28.09.2025).
26. Губа М. О. Митна та податкова складові економічної безпеки держави. *Вісник ЧТЕІ*. 2011. Вип. 3. С. 119–125.
27. Губа М. О. Місце митної безпеки держави серед основних складових її забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 19–23.
28. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.09.2025).
29. Державна фіскальна служба України. Відповідь від 12.11.2018 р. № 15770/С/99-99-07-03-02-14. Електронні текстові дані. Київ, 2018.
30. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту. Київ, 2017. URL : <http://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Instrumentariy-uhilyannya-vid-splati-podatkiv-2017.pdf> (дата звернення: 28.09.2025).
31. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії : аналітична доповідь НІСД. 2017. Вип. 25.
32. Експортно-імпортні показники України : підсумки за 2010–2017 роки. URL : <http://dzi.gov.ua> (дата звернення: 28.09.2025).
33. Звіт про виконання Плану роботи ДФС України на 2014 рік. URL : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/166710.html> (дата звернення: 28.09.2025).
34. Звіт про виконання Плану роботи ДФС України на 2015 рік. URL : <http://sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf> (дата звернення: 28.09.2025).
35. Звіт про виконання Плану роботи ДФС України на 2016 рік. URL : <http://sfs.gov.ua/data/files/199244.pdf> (дата звернення: 28.09.2025).

36. Звіт про виконання Плану роботи ДФС України на 2024 рік. URL : <http://sfs.gov.ua/data/files/223549.pdf> (дата звернення: 28.09.2025).
37. Звіт про діяльність ДФС України в 2015–2016 рр. URL : <http://sfs.gov.ua/> (дата звернення: 28.09.2025).
38. Звіт про результати аудиту ефективності діяльності ДФС. Рахункова палата України. URL : <http://www.acrada.gov.ua> (дата звернення: 28.09.2025).
39. Звіти про виконання Державного бюджету України за 2012–2017 роки. URL : <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 28.09.2025).
40. Іванов С. В. Вплив митного права ЄС на державну політику України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1, т. 1. С. 194–200.
41. Іващук І. О. Митна доктрина глобального простору : дис. ... д-ра екон. наук. Тернопіль, 2010. 575 с.
42. Індекс Doing Business. URL : <http://www.doingbusiness.org/> (дата звернення: 28.09.2025).
43. Індекс сприйняття корупції. URL : <https://www.transparency.org> (дата звернення: 28.09.2025).
44. Індекс сприйняття корупції. URL : <https://www.transparency.org> (дата звернення: 28.09.2025).
45. Історія митної справи в Україні / за ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова. Київ : Знання, 2006. 606 с.
46. Інформація щодо переробки товарів за 2013–2017 роки : відповідь ДФС № 15770/С/99-99-07-03-02-14 від 11.11.2018.
47. Квеліашвілі І. Проблеми контролю митної вартості. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 42–46.
48. Кекіш І. П., Кривіцький В. Б. Стандарти спрощення митних процедур. *Формування фіскального простору України*. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 418–438.

49. Кривіцький В. Б. Концептуальний базис митної безпеки України. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 4.
50. Кривіцький В. Б. Мінімізація ризиків у митній безпеці. *Інноваційна економіка*. 2018. Вип. 7–8. С. 76–83.
51. Кривіцький В. Б. Оцінка ефективності митного контролю. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4 (16).
52. Кривіцький В. Б., Сідляр В. В. Митна політика в умовах лібералізації. *Формування фіскального простору України*. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 383–404.
53. Kril R. Common Transit Procedure and NCTS Implementation. *Lex Portus*. 2021. Vol. 7, Iss. 3. URL : <https://lexportus.net.ua> (дата звернення: 20.10.2025).
54. Мельник О. Г., Адамів М. Є., Тодошук А. В. Митний досвід Литви : імплементація в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 20. С. 25–29.
55. Митна справа : підручник / за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Екон. думка, 2014. 539 с.
56. Нестерчук Ю. О., Соколюк С. Ю. та ін. Митний контроль в економічній безпеці України. *Збірник УНУС*. 2022. Вип. 100, ч. 2. С. 339–352. DOI : 10.31395/2415-8240-2022-100-2-339-352.
57. Осіпчук Д. С., Підгорний О. Ю. та ін. Митна безпека в системі економічної безпеки. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 4 (110). С. 12–17.
58. Пашко П. В., Бережнюк І. Г. та ін. Актуальні питання митної справи : монографія / за ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. с. 22.

ДОДАТКИ

Хомич Т. О.

студентка Університету митної справи та фінансів
(науковий керівник – Критенко О. О., к. держ. упр.,
доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування
Університету митної справи та фінансів)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У сучасних умовах інтеграції України до європейського економічного простору цифровізація митної сфери стає ключовим напрямом державної політики. Цифровізація митниці – це не лише технічне оновлення, а системна реформа, що формує нову культуру управління, засновану на відкритості, доброчесності та партнерстві. Вона є ключовою умовою інтеграції України до митного простору ЄС та важливим чинником розвитку міжнародної торгівлі.

Важливим напрямом цифровізації митної сфери України стало впровадження режиму спільного транзиту на основі комп'ютеризованої системи New Computerised Transit System (NCTS), реалізація програми авторизованого економічного оператора (АЕО) та створення нових ІТ-інструментів митного адміністрування. Ці процеси базуються на поступовій інтеграції європейських цифрових практик у щоденну діяльність ДМСУ та її регіональних підрозділів [1].

Інтеграція України до міжнародної комп'ютеризованої системи NCTS, у поєднанні з реформуванням системи митних спрощень та впровадженням програми АЕО, сприяє оперативному та безпечному переміщенню товарів у режимі спільного транзиту. Це має особливе значення в умовах зростання обсягів зовнішньої торгівлі та необхідності гармонізації процедур з європейськими стандартами. Також заслуговують на увагу запуск автоматизованих систем управління ризиками (АСУР 2.0), автоматизованої системи митного оформлення (АСМО 2.0), що інтегровані з NCTS та розвиток Єдиної автоматизованої інформаційної системи (ЄАІС), яка забезпечує єдиний цифровий простір обміну даними між митними органами та суб'єктами ЗЕД.

Використання єдиного транзитного документа в межах Конвенції про процедуру спільного транзиту забезпечує обмін митною інформацією між 36 країнами в режимі реального часу, що дозволяє здійснювати ефективний контроль за переміщенням товарів на всіх етапах логістичного ланцюга. Такий підхід мінімізує затримки вантажів на кордоні, підвищує точність аналізу ризиків і дає змогу митним органам завчасно визначати необхідні контрольні заходи ще до прибуття товарів на митну територію України.

Реалізація NCTS сприяє також скороченню витрат на митні процедури, формуванню безпечних ланцюгів постачання та запровадженню митних спрощень для підприємств із високим рівнем довіри. Система NCTS є обов'язковою для держав-членів ЄС, а в Україні наразі використовується у перехідному форматі – суб'єкти господарювання можуть обирати між процедурою спільного транзиту (NCTS) і національною системою контролю

доставки товарів. Після повного приведення національного законодавства у відповідність до європейських норм NCTS стане єдиною системою контролю транзитних переміщень.

Серед найбільш ефективних цифрових рішень у взаємодії між митними органами та бізнесом є автоматизована система “Єдине вікно для міжнародної торгівлі” – електронна платформа для подання документів і взаємодії бізнесу з державними органами. Також успішно функціонують електронне декларування гуманітарних вантажів – нова система, що дає змогу подавати е-декларації онлайн, включно для іноземних відправників та вебпортал customs.gov.ua з інтерактивною картою пунктів пропуску, аналітикою імпортно-експортних операцій та сервісом перевірки митного оформлення транспортних засобів.

Згідно з наказом ДМСУ, до дослідної експлуатації впроваджено Єдиний державний інформаційний вебпортал “Єдине вікно для міжнародної торгівлі”, у межах якого реалізовано функціонал кількох спеціалізованих програмно-інформаційних комплексів:

- «Митний реєстр об’єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ)»;
- «Реєстр митних брокерів»;
- «Реєстр податкових повідомлень-рішень»;
- «Реєстр авторизованих економічних операторів (АЕО)» тощо.

До найефективніших інновацій, що застосовуються при митному контролі, належать радіочастотна ідентифікація (RFID), блокчейн-технології, штучний інтелект, лазерні та біометричні технології контролю, віртуальні помічники й дрони-інспектори (SpectroDrones). Вони сприяють підвищенню безпеки, зменшенню людського фактору й пришвидшенню контролю на кордоні [2].

Приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами стало ключовим кроком у напрямі гармонізації законодавства з правом ЄС. У рамках плану MASP-C (Multi-Annual Strategic Plan for Customs) Державна митна служба реалізує поетапне впровадження 17 митних ІТ-систем, з яких NCTS уже успішно працює.

Таким чином, цифровізація митної сфери через упровадження систем NCTS, АЕО та «Єдиного вікна» формує сучасну екосистему електронного митного адміністрування, яка забезпечує прозорість, ефективність і довіру між державою та бізнесом, наближаючи Україну до стандартів ЄС.

Список використаних джерел

1. Шокало В. С. Функціонування митних органів через призму діджиталізації. *Академічні Візії*. 2025. Випуск 39. URL : <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/1630/1512/1549>
2. Борса В. В., Теребейчик Ю. Р. Цифровізація митниці як чинник розвитку міжнародної торгівлі. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2024, № 2 (14). С. 355-367. URL: <https://www.journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/351/284>

Міжнародний досвід митного контролю

Країна	Типи митного контролю	Використовувані технології	Швидкість оформлення	Законодавча база	Цифрові системи	Примітки / особливості
США	Документальний контроль, фізичний огляд, ризико-орієнтований контроль	X-ray, сканери контейнерів, автоматичні портали	Висока (залежить від категорії ризику)	Customs Modernization Act, Trade Facilitation Act	Automated Commercial Environment (ACE)	Широке застосування ризико-орієнтованих методів, інтеграція з CBP і IRS
ЄС (Німеччина, Франція)	Документальний контроль, інспекції, сертифікація походження	Сканери, системи автоматичного декларування, електронні бази даних	Середня – швидка при попередньому повідомленні	Митний кодекс ЄС, Регламент 952/2013	NCTS (New Computerised Transit System)	Стандартні процедури для всіх держав-членів, велика увага до безпеки та транскордонної торгівлі
Японія	Документальний контроль, фізичний огляд, ризико-аналіз	Сканери, автоматизовані перевірки, біометрія	Висока	Customs Law, Trade Control Law	Nippon Automated Customs System (NACCS)	Пріоритет на безпечність і точність, швидке оформлення для перевірених імпортерів
Китай	Документальний контроль, інспекції, контроль за митною вартістю	Сканери, штрихкоди, QR-коди, автоматизація	Середня	Customs Law of PRC, Trade Facilitation Policies	Single Window System, E-Port	Висока автоматизація, застосування “зеленої коридору” для надійних компаній
Канада	Документальний контроль, фізичний огляд, ризико-орієнтований контроль	Сканери, електронні декларації, бази даних	Висока	Customs Act, Trade Agreements	ACROSS (Automated Commercial Reporting System)	Інтеграція з митницями США через NEXUS та FAST, особлива увага до безпеки харчових продуктів

Австралія	Документальний контроль, фізичний огляд, ризико-орієнтований	Сканери, електронні декларації, аналіз ризиків	Висока	Customs Act, Biosecurity Act	Integrated Cargo System (ICS)	Акцент на біологічну безпеку та швидкість оформлення для сертифікованих операторів
ОАЕ	Документальний контроль, фізичний огляд, ризико-орієнтований	Сканери, RFID, цифрові декларації	Висока	Customs Law, Federal Law on Trade	Dubai Trade Portal, eCustoms	Застосування електронних сервісів для всіх типів товарів, "Smart Customs" програма
Індія	Документальний контроль, фізичний огляд, сертифікація	Сканери, електронні декларації, ризико-аналітика	Середня	Customs Act 1962, Trade Facilitation Guidelines	Indian Customs EDI System (ICES)	Спрямовано на боротьбу з контрабандою та полегшення торгівлі через цифрові сервіси
Сінгапур	Документальний контроль, ризико-орієнтований, сертифікація	Сканери, цифрові декларації, аналітика	Дуже висока	Customs Act, Trade Agreements	TradeNet System	Одні з найшвидших процедур у світі, інтеграція митного контролю з портовою логістикою
Великобританія	Документальний контроль, фізичний огляд, сертифікація, ризико-аналіз	Сканери, автоматичні декларації	Висока	Customs and Excise Management Act	CHIEF, CDS (Customs Declaration Service)	Впроваджено електронне декларування для всіх видів імпорту та експорту, після Brexit активна модернізація

Джерело: складено автором [25].